

Digitales Brandenburg

hosted by Universitätsbibliothek Potsdam

**Le-toldot ha-ḳaṭegoryah shel isure "‘ovadin de-ḥol"
be-Shabat ve-yo[m] ṭ[ov] ve-yiḥusah la-ḳaṭegoryah shel
isure ha-"shevut"**

**Ḳosman, Admi’el
לאימדא, ומסוק**

Ramat-Gan, February, 1993

אובמ

urn:nbn:de:kobv:517-vlib-8401

מבוא

חלק א'

תופעות שונות בספרות התלמודית והרבנית

תופעות בתחום חקר השתלשלות ההלכה

המחקר ההסטורי-ביקורתי שלמן ימי רנ"ק מכיר בכך שחלק נכבד מן ההלכות והמונחים שבידי ההלכה המאוחרת עבר בתקופות קודמות שינויים ותמורות. אך אין די בהתרשמות כללית זו. יש ללמוד את גלגוליה של כל הלכה, ואת תולדותיו של כל מונח, המשמש בתחום מתחומי ההלכה, באופן ספציפי. יש להכיר את ההסטוריה הפרטית של הווצרותם ואופן השימוש בהם, בכלים מדויקים עד כמה שאפשר, מן המקורות השונים שבידינו. תביעה זאת לא מולאה עדיין ע"י מחקר ההלכה המודרני אלא רק בחלקה.¹ גורמים שונים השפיעו ומשפיעים על התפתחויות בתחום ההלכה. ונדמה כי ניתן לחלקם לשלושה

ענפים:

1. שינויים טקסטואליים
2. התפתחות פנים-פרשנית
3. התפתחות חוץ-פרשנית

את התופעות הללו, בגיוונים מיוחדים, מצאנו גם בסוגיות שבהן עסקנו במחקר זה.

1. שינויים טקסטואליים:

א. תופעה זאת של שינויים פרשניים הנגרמים בעקבות שינויים טקסטואליים נפוצה היא מאוד, ועמדו עליה רבים.² במחקרנו נמצאה תופעה שנדמה כי מהלך הדברים בה היה הפוך: שינויים טקסטואליים

1 ראשוני חוקרי ההלכה כרא"ה וייס, רי"א הלוי ואחרים, עסקו אמנם לא מעט בתחום זה, ברם עבודתם לוקה בחסר, ואי אפשר לקבל את קביעותיהם בלא בדיקה קפדנית אחר מקורותיהם והוכחותיהם. מונוגרפיות רבות, שהוקדשו לנושאים שונים, נכתבו מאז, אזכיר כאן את ספרו של ר"ב דה-פריס, תולדות ההלכה התלמודית, ת"א, תשכ"א, ואת עבודותי החשובות של פרופ' י"ד גילת, שראו זה עתה במקובץ אור בספרו "פרקים בהשתלשלות ההלכה", ר"ג, תשמ"ב. ברם, יש להודות כי מקצועות רבים מאוד בתחום ההלכה עדיין לא טופלו כלל מנקודת מבט זו.

2 ראה, למשל, סיכום הדברים אצל רצ"א שטיינפלד, מודה במקצת, ר"ג, תשל"ט, עמ' 24 ואילך, "שינויים בחומר המקורי".

שנגרמו כנראה בעקבות שינויים פרשניים. כך הראינו³ למשל, בקשר למשפטי "כדשע"ב, כי בחומר התנאי הא"י נפוצה בעיקר הצורה התחבירית של פסוקית הסיום: "...לא (יעשה פעולה פלונית)... כדרך שעושה בחול" (I=), ועדיין לא נמצאת הצורה התחבירית (=III) המסיימת: "...שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול". צורה זאת (=III) נמצאת לראשונה בברייתות בבליות⁴, וכן משתמשים בה אמוראים בבליים כדי לציין טעמים של איסורים מסויימים בענייני שבת.⁵ יתכן איפוא, שבבבל כבר הוסברו פסוקיות אלו שבתורת התנאים כמציינות לטעמו של האיסור (איסור סקולארי, שמטרתו לאסור עשיית פעולות מסויימות כדרך שהוא עושה אותן בחול). אמנם גם בבתי המדרש הבבליים (בדור השלישי) עדיין מצויים אמוראים אחרים המבקשים אחר טעמו של האיסור,⁶ משום שלא ראו בפסוקית זאת אלא ציון אופן טהור, הבא לומר כי על הפעולה להעשות בשינוי.⁷ ומכאן - יש לשער - כי אף בתורת התנאים אין כל הכרח לומר שפסוקיות סיום אלו רמזו לקטגוריה של איסורי "דרך חול".

ולמדנו מן הדברים, כי בשעה שכבר נפוצה היתה דרך ההסבר המשייכת פסוקיות סיום אלו בבבל לקטגוריה של איסורי "דרך חול" גם נשתנתה, כפי הנראה (שינוי זעיר, אך משמעותי), צורתה התחבירית של פסוקית הסיום של משפטי "כדשע"ב, שמעתה גילתה (ע"י מילית הזיקה "ש" = כד"ש), כי תפקידה הוא להודיע באופן הברור ביותר את טעמו של האיסור: "לא (יעשה אדם פעולה פלונית) שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול".

ב. בעקבות שינוי פרשני זה מצאנו בבבל ברייתא א"י, שעסקה כולה, במקורה, באיסור בורר בשבת, כשהיא מפוצלת לשנים. חלקה האחד נתפרש בבבל כעוסק באיסור מאיסורי הקטגוריה של "דרך חול", כשחלקה השני נותר בעינו, עוסק במלאכת בורר. לחלק הראשון נצטרפה כעת - כפי שאפשר היה לצפות - פסוקית הסיום "שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול", ברם הראינו בפנים⁸ כי שרידים לשוניים עתיקים שנשארו בברייתא מוכיחים את מקורה הא"י, שעסק במלאכת בורר.⁹

גם מכאן אנו למדים על שינויים פרשניים שהולידו אח"כ שינויים טקסטואליים, אלא שבמקרה זה מדובר בתופעה מיוחדת במינה: פיצול ברייתא לשניים, והסברת כל חלק מחלקיה בענין שונה. אין אנו יודעים בודאות מתי ארע הדבר ומה היו הסיבות לכך, ברם, אפשר שמתחילה חל במסירתה שיבוש כל שהוא, שפיצל את הברייתא לשני מקורותיה, ורק לאחר מכן - יש לשער - משנעלם מעיני בני בבל טעמו של האיסור, נוסף לחציה הראשון גם הטעם: "שלא יעשה כדשע"ב".

3 עמ' 32-47.

4 עמ' 47-51.

5 עמ' 56-59.

6 עמ' 59-61.

7 או כאפשרות הנוספת שהעלינו, להלן עמ' 32-38.

8 עמ' 224-228.

9 וזו כשלעצמה התפתחות מעניינת: משהוסבר בבבלי חציה הראשון של הברייתא כעוסק באיסור מאיסורי "דרך חול", והפרשנים נתנו ליבם לאותם שרידים לשוניים שאינם תואמים עוד את הפרשנות המאוחרת - השלימו הם, ע"י הגהה מכוונת, את המגמה הבבלית, והשמיטו אותם שרידים (ראה ע"כ בעמ' 228). גם כאן מתגלה לנו איפוא תופעה דומה לזו שעליה אנו מצביעים: שינויים פרשניים שמולידים שינויים טקסטואליים.

2. התפתחות פנים-פרשנית

בכוונתנו לציין במונח זה להתפתחויות פרשניות פנימיות בתחום ההלכתי, שאין לתלותן בגורמים חיצוניים.¹⁰ התפתחויות אלו בתחום הפרשנות ההלכתית נובעות מראיה פרשנית חדשה ומקורית שנותן מפעם לפעם פרשן בעל סמכות לחומר ההלכתי העתיק שלפניו. לעיתים קרובות אנו מוצאים כי במקרים בהם התקבלו בתודעה ההסטורית התלמודית פירושים מחודשים אלו, משתרשים הם בעצמה רבה כל כך, עד שנצרכים אנו להשקיע מאמץ מיוחד על מנת "להשתחרר" מאותם "הרגלים פרשניים", ולהגיע ליכולת הפרדה ברורה בין המקור לפירושו.

א. כך לדוגמא - אם נניח, כפי שאנו נוטים לשער - ציינו משפטי "כדשע"ב" במקור רק את אופן עשיית הפעולה האסורה ודרשו לבצעה בשינוי, נתלוותה לכך במשך הזמן גם הקריאה הפרשנית המזהה במילה "חול" את המשמעות הסקולארית, עד שזו הפכה להיות המשמעות היחידה האפשרית למשפטים אלו. גם פסקיו של פרשן עצמאי כרמב"ם, שלא ראה את הדברים כך, הוסברו מאוחר יותר בדרך זו, כאילו ראה במשפטים אלו ציון לקטגוריה של איסורי "עובדין דחול". זאת על אף מאמציו הברורים לשייך את כל האיסורים הללו בהלכות שבת שבחיבורו ל"גזירות שמא", ועל אף דבריו המפורשים בענין זה באיגרותיו.¹¹ את ההתפתחות הפרשנית המסבירה את משפטי "כדשע"ב" כאיסורים סקולאריים, וכקבוצה נבדלת (מאיסורי המלאכה, וכנראה - כדעת הר"ן - גם מאיסורי השבות) של איסורי שבת, אין לענ"ד לייחס להשפעות חיצוניות כלשהן, אלא יש לתלותן אך ורק בכוח המיוחד של הפרשן התלמודי שבכל הדורות לחדש חידושים, לצרף צירופים, ולהציב זוויות ראייה מחודדות משלו.¹² ראשונים, החלו בכך, כנראה, בני הישיבה בפומבדיתא בדורו של אב"י, המשיכה בקו זה המסורת הגאוונית שהכרנו בפנים רק את שרידיה, וסופה של המלאכה נפל על כתפי פרשנדתא רש"י,¹³ שפירש לראשונה (במקורות שבידינו) את כל משפטי "כדשע"ב" שבהלכות שבת כעוסקים באיסורי "דרך חול".

ב. רש"י גם קישר לראשונה באופן מסודר (יש להדגיש שוב: על פי המקורות הספרותיים שבידינו) בין הטעם של "עובדין דחול" הנזכר בבבלי (בלבד) אך ורק לענין יו"ט - ובין משפטי "כדשע"ב", ועשאה לקטגוריה אחת של איסורים. זיהוי אחרון זה, על אף העובדה שהוא מוליד, כפי שהראינו בפנים,¹⁴ דחוקים רבים בהבנת המקורות במסכת ביצה, התקבל כמעט ללא עוררין בין פרשנים ובעלי הלכה. ברם, הראינו¹⁵

10 כגון אי-הכרת המקורות המקבילים המסייעים לפרשנות נכונה של הטקסטים, או אי-הכרת המציאות הריאלית המסתתרת מאחרי אותן מסורות, וראה על כך להלן.

11 גם כאן מתלווית לכך תופעה מעניינת נוספת, המסבירה (לפחות באופן חלקי) את ריבוי ההלכות המשוייכות לקטגוריה של איסורי "עובדין דחול" בהלכה המאוחרת: חלק מן המקרים בהם בחר הרמב"ם להשתמש בפסוקית "כדשע"ב" כציון אופן, הוסברו אח"כ כמציינים לאיסורי "עובדין דחול", ונתווספו עי"ז לרשימת איסורי "עובדין דחול". ראה ע"כ להלן בעמ' 96-105.

12 לניתוח מאלף של ההתייחסות אל ה"חידוש" במסורת היהודית לדורותיה ראה: י' סילמן, תורת ישראל לאור חידושה - בירור פינמינולוגי, דברי האקדמיה האמריקאית למדעי היהדות, כרך נ"ז, תשנ"ב, עמ' 49-67.

13 כפי שהערנו בפנים (עמ' 94-96) הרמב"ם הכיר כנראה מסורת פרשנית זאת, שעיקרה כבר היו ביד הגאונים, וכך אכן סבר וקיבל בצעירותו (בפירושו למשניות), אך חזר בו לאחר מכן ופיתח שיטה עצמאית משלו בחיבורו.

14 עמ' 66-61.

15 עמ' 67-69.

כי לא כן היתה כנראה פרשנות הרמב"ם לסוגיה זו. יש להניח (וכן היתה כאמור, להשערתנו, דעת הרמב"ם) כי המונח "עובדין דחול" בא ללמד בסוגיות הללו מה הוא טעם ההחמרה של פעולות מסוימות שנאסרו ביו"ט גם בשינוי, והתלמוד מסביר כי הסיבה לדבר היא משום שיש בעשייתם ביו"ט אלמנט סקולארי שאינו מאפשר להקל בהם ולהתירם, כרבות מן הפעולות האחרות ביו"ט, בשינוי.

הסבר זה למונח, המופיע במסכת ביצה לענין יו"ט, מרחיק אותנו מן הפרשנות המקשרת בין מונח זה ביו"ט ופסוקיות "כדשע"ב שנזכרו בענייני שבת, ושלא כשיטה הנקוטה בפירושו של רש"י.

ג. לעיתים אנו מגלים כי לפרשן או פוסק ישנה מגמה מיוחדת של סידור ומיון חומר תלמודי. מגמה זו אפשר שהיא נובעת מהתפתחות פנימית של שכלול ודיוק, והיא פיתוח מיוחד של אותו פרשן (או לעיתים: קבוצת פרשנים), ולא תמיד נכון יהיה לתלות שינויים כאלו באילוצים חיצוניים, כמאורעות או תפיסות חדשות שהשפיעו על מיון ופירוש החומר, כפי שנוטים חוקרים רבים לעשות גם במקומות בהם נראים הסבריהם דחוקים. כך הראינו, למשל, כי הרמב"ם מתאמץ בהלכות שבת שבחיבורו (בהמשך למגמה המתגלה כבר בספרות התנאית (עליה עמד גילת) ובתלמוד הבבלי (וכדברי גולדברג) לתלות את מירב האיטורים, שלא נתפרש מקורם וטעם איסורם, כסניפים למלאכות הקאנוניות.¹⁶

ד. בתורת האחרונים גוברת מגמת ההרמוניזציה. וזו משמשת לעיתים כעין מנוף לפיתוחים שונים בתחום התיאורטי, ולריבוי הלכות בתחום המעשי.¹⁷ כך הראינו כי עמדותיהם השונות של הרמב"ם ורש"י שימשו נקודות מוצא להגדרות סבוכות שהציעו פרשנים לקטגוריה של איסורי "עובדין דחול". המכנה המשותף לכל ההצעות הללו, הוא הנסיון ליצור הגדרה אחידה לעמדותיהם המנוגדות בעליל. כך, למשל, הוצע¹⁸ לחלק בין שני סוגים של איסורי "עובדין דחול": אלו שיסודם בגזרה משום אחת מן המלאכות, ואלו שלא נגזרו משום סייג למלאכות, אלא נאסרו באופן ישיר משום היותן, כשלעצמן, פעולות סקולאריות.

ה. חלוקה דומה המצויה כבר בתורת ראשונים מסויימים - ובאה לפתור בעיות של מה שנראה כחוסר התאמה בין מקורות תלמודיים שונים - היתה בין קבוצת איסורי "עובדין דחול" וקבוצת איסורי "מחזי כעובדין דחול".¹⁹

ו. זיהוי קבוצת הלכות עם דרך עשייה מיוחדת המתירתם, יוצר לעיתים, במשך הזמן, כפי שהראינו בפנים,²⁰ גם זיהוי הפוך: פעולה שהותרה בהלכה בדרך זו ובין קטגוריה זאת. כך הראינו כי מתחילה הלכו הפרשנים בעקבות רש"י, שזיהה בין כל הפעולות שנוסחו במקורות ע"י שימוש במשפטי "כדשע"ב" - וממילא הובן שכל הפעולות הללו נאסרו בשבת ויו"ט כדרך עשייתם בחול. אך מאוחר יותר מצינו תופעה הפוכה: פעולות שנאסרה עשייתם בשבת ויו"ט כדרךם - שוייכו ע"י פרשנים לקטגוריה זאת של איסורי "עובדין

¹⁶ ראה ע"כ בהרחבה בעמ' 106-112.

¹⁷ תופעה זו אינה מיוחדת כמונח לתורת האחרונים, והיא מוכרת בבירור כבר מדורות התנאים והאמוראים. ראה למשל: י' פלוסרתיים, הסתירה בין המקורות כצורה ספרותית של תנאים ואמוראים לחזש בהלכה, סיני, פ"ג, תשל"ח, חוב' ה-ר, עמ' רנ"ב-רס"ו. אלא שבמחקרנו זה נתקלנו בדוגמאות יפות לכך בעיקר בתורת האחרונים.

¹⁸ ראה עמ' 24-26.

¹⁹ עמ' 186-188.

²⁰ עמ' 74 הע' 16.

דחול". גם מגמה זאת הוסיפה הלכות חדשות לרשימת איסורי קטגוריה זאת. ז.ושמא יש לצרף לרשימה זאת את השינויים שחלו כבר בימים קדומים בשימושו של המונח "שבות", התפתחות שכבר העירו עליה רבים לפנינו. איסורי ה"שבות" במדרשי ההלכה הינם איסורי תורה גמורים, רק מאוחר יותר החל המושג "שבות" לשמש ככינוי לאיסורים שגזרו חכמים.²¹ אלא שכיון שמדובר בשינוי שרשמיו אינם ברורים במקורות, איני יודע אם אכן עומדת מאחרי זה התפתחות של פרשנות-פנימית בלבד.

3. התפתחות חוץ-פרשנית

בקבוצה זאת אנו מונים כל אותן התפתחויות בתחום הפרשנות שנבעו מגורמים חיצוניים והשפיעו על המהלך הפרשני לדורותיו. קבוצה זאת יש לחלק לכמה קבוצות משנה:

א. שינויים שנגרמו מחמת ארועים הסטוריים, אשר גררו גם שינויים בתפיסתם הפרשנית של חכמי הדורות.

ב. שינויים שנולדו במשך הזמן בתחומי הריאליה, וגרמו לשיבושים שונים בדברי הפרשנים.

ג. שינויים בתחום שימושי הלשון: מילים או משפטים, שנתחלפה באחרת או אבדה להם משמעותם המקורית.

א. שינויים שנגרמו בפרשנות ההלכה מחמת אירועים הסטוריים:

בדוגמא נאה לכך נפגשנו כשבדקנו את עמדתו המיוחדת של ה"חתם סופר" (= חת"ס) בנוגע למעמדם של איסורי "עובדין דחול" בשבת וי"ט. החת"ס הפליג עד מאוד בחומרת איסורים אלו, ונקט בשיטת הרמב"ן כי יש לדבר נגיעה לאיסור דאורייתא.²² הראינו בפנים כי מניעיו של החת"ס לעורר בעולם ההלכה שיטה זו של הרמב"ן שנדחתה הימנה, ולא נזכרה כלל בדורות שלפניו, היו קשורים במאבקו עם ראשוני הרפורמה, שנטו מתחילה להקל בכל מה שאינו מצוה או איסור מן התורה.

ברם, הנה דוקא דוגמא זאת יפה היא, כדי להראות כמה סבוכה היא מלאכת הסיווג בה אנו עוסקים עתה. שכן, הרמב"ן בשעתו חלק על רבים וטובים מעמיתיו, ונזקק לכמה וכמה תרוצים ודחוקים בהסבירו את דברי חכמים שבתלמוד, כל זאת רק בכדי שיוכל להעמיד את שיטתו, הרואה את איסורי השבות בשבת וי"ט מעיקרם כאיסורי תורה, וכשיטת מדרש ההלכה אותה הוא מחיה מחדש בפירושו. ברם, בניגוד לחת"ס המאוחר, לא נראה כי היתה לרמב"ן, הקדום לו, כל סיבה חיצונית נראית לעין, שתדחוק אותו להציג שיטה מפתיעה שכזאת. נראה איפוא כי הרמב"ן הגיעה לאותה עמדה - שדבק בה מאוחר יותר החת"ס - ממניעים שונים לחלוטין. אם החת"ס נזקק לשיטה זו במאבקו עם גורמים חוץ הלכתיים,²³ הרי הרמב"ן בשעתו, אחז כנראה בשיטה זו ממניעים פרשניים-פנימיים.

21 ראה להלן עמ' 120-125.

22 "נגיעה" זאת פירושה הוא, כי יש שהעובר על איסור מאיסורי קטגוריה זאת פוגע באיסור תורה. וראה על כך בהרחבה עמ' 172 הע' 308.

23 וראה בפנים (עמ' 209-210) כי בתשובות לגורמים בתוך הקהילה נטה החת"ס לקבל קולות מפליגות בענינם של איסורי השבות!

ב. שינויים שנגרמו מהמת אי-הכרות עם מצבי הריאליה של החומר הקדום:
על כך העירו רבים לפנינו.²⁴ ואף אנו נפגשנו בעבודה זאת בדוגמא לשינויים שארעו מחמת בעיות פרשניות מן הסוג הזה.

בתוספתא שבת, י"ג, (י"ד), י"ז מבואר כי "מטלטלין את המקבת ואת המפסלת ואת המקדח ואת הקשתנית. לא יכה במקבת ע"ג מפסלת, ולא יקדיח בקשתנית כדשע"ב". על פי הפירוש שהובא על אתר ב"מנחת ביכורים",²⁵ המדובר כאן הוא בקבוצת איסורי תורה גמורים הכרוכים במלאכת בונה. המפסלת היא מין קרדום לפסול בו אבנים מן ההר, והמקבת פטיש חציבה, וכך גם מתפרשת הקשתנית ככלי לקידוח נקבים. ברם, כבר עירער על כך ר"ש ליברמן בתוכ"פ, והראה כי הכרות מעמיקה יותר עם הכלים העתיקים הללו מלמדת שאין הכלים הללו אלא כלים המשמשים לעבודה בעץ. המפסלת (כפירוש הגאונים) אינה אלא מעצד, והכאת המקבת בה אינה אלא לצורך פסילה בעץ, וכן שימשה הקשתנית - היא ה-TEREBRA של העולם הקלאסי - לצורך קידוח בעץ. אמנם, גם עתה, משהכרנו את מוצאם של הכלים הללו - נוכל לומר כי יש בשימוש בהם בשבת משום איסור בונה, אלא שכעת נוח יהיה לנו לקבל את טענת ליברמן שכלים פחות גסים אלו שימשו לעיתים לצורך התקנת מאכלים קשים לאכילה (כגון לחתוך דבלה קשה וכד', ראה דברי ליברמן שהבאנו בפנים),²⁶ ואין מדובר כאן באיסור מאיסורי המלאכות, אלא בהגבלות הקשורות בטלטול כלים מוקצים לצורך גופם.

ג. שינויים בשימושי הלשון או התחביר, שהולידו שינויים פרשניים:

א. כבר²⁷ הצענו לעיל את טענתנו כי כוונתם המקורית של משפטי "כדשע"ב" אצל הרמב"ם בחיבורו היתה למשפטי אופן שלא כלולה בהם סיבה, ואולם פרשנים רבים מאוד, כפי שהראינו בפנים²⁸ פירשו את דבריו כאילו משייך הוא אותן הלכות שהוא שונה בלשון זו לקטגוריה של איסורי "עובדין דחול". ולמדנו מתוך כך, כי הרגל זה, שנשתגר בפי פרשנים רבים מתוך פרושיו של רש"י, הוא שגרם לאותם פרשנים להעביר כוונה זו גם אל דברי הרמב"ם בחיבורו, על אף שלא כיון לכך כלל.

ב. כפי ששיערו בפנים,²⁹ גלגול לשוני נוסף, שעבר מאוחר יותר על משפטי "כדשע"ב" בבבל, היה התאבנות פסוקיות האופן הללו. עד שבשלב זה - כמשפטי אופן מאובנים - כבר איבדו פסוקיות אלו לגמרי את תפקידם (שגם הוא בבלי מיסודו כנראה, אך קדום יותר) כפסוקיות אופן, והורו מעתה רק על שייכות איסור זה לקטגוריה של איסורי "דרך חול". זאת למדנו מדבריו של מר זוטרא שתמה על הלכה מסויימת, אשר נתנסחה ע"י שימוש בפסוקית סיום זאת, ולא ידע כלל - כפי שעולה מתמיהתו - על האפשרות שפסוקית סיום זו באה לומר כי פעולה זאת הותרה בשינוי.

24 ראה: ר"ש ליברמן, הירושלמי כפשוטו, מבוא, עמ' ח"ג-א; ר"ל גינצבורג, פירושים וחיזושים לירושלמי ברכות, מבוא עמ' מ"ה-מ"ז.

25 הגורס כדברו ובכ"ו: "אין מטלטלין וכו', ראה להלן עמ' 39.

26 עמ' 39-40.

27 גם בענין זה ראה דבריו של ר"ש ליברמן, עמ' י"א-ג, והדוגמאות שנתן.

28 עמ' 96-105.

29 עמ' 56-57.

מגמות בתחום מחקר זה:

נראה כי בתחום מחקר זה מצטיירים לעת עתה כמה "מסלולי השתלשלות" אפשריים, שניתן להצביע עליהם כעת רק באופן כללי ביותר, ולנסות לסווג על פיהם תחומים חדשים שנחקרים היום. אחד מ"מסלולי השתלשלות" הללו נחשף בפנינו בעבודה זאת. האיסורים הסקולאריים (לפחות חלקם), הכלולים בקטגוריה הקרויה בהלכה "עובדין דחול" היו אסורים בתקופות עתיקות כאיסורי תורה גמורים, שחומרתם אינה נופלת מאיסורים אחרים,³⁰ ברם, בעקבות שינויים שחלו בתחום ההלכה בתקופה התנאית והאמוראית³¹ הוגדרו רבים מאיסורים אלו כאיסורי "שבות", שברבות הימים גם נתפסו כאיסורים מדרבנן, ובגלגול מאוחר יותר כבר נמצא מי שיגדירם (= הר"ן) כהיתורים, שנדרש במידת האפשר לשנות בעשייתם. אך תופעה מעניינת - שעליה עמדנו בפנים - היא, שלעיתים חוזר הגלגל חלילה, ואנו מוצאים, דוקא בתקופה מאוחרת - מסיבות שונות לחלוטין - כי הפוסקים נדחקים להחזיר את העמדות הקדומות של ההלכה למקומן, ולקבוע כי קטגורית האיסורים הזאת נוגעת באיסורי תורה.³²

תופעות בתחום חקר הטקסטים

במחקר זה השתדלנו לעקוב אחר מסורות מקבילות בבבלי ובירושלמי, ומעיון זה נתאשרו שוב כמה תופעות מוכרות בתחום חקר הטקסטים, ונתגלתה תופעה שהיא בגדר חידוש מסויים לענ"ד:

1. תהליך העברת המסורות מא"י לבבל³³ גובר במיוחד בדור השלישי-רביעי.
2. כמו כן מצינו תופעה מיוחדת: סיגנון לימוד מיוחד לבני הישיבה בא"י מועתק לישיבה הבבלית.
3. מסורות העוברות בשינויים מא"י לבבל, וגורמות לעמדות פרשנויות שונות.

1. העברת מסורות מא"י לבבל בדור השלישי-רביעי:

בדיקה של כל המסורות הא"י ומקבילותיהן העוסקות ב"שיטה" (= זיהוי שיטות חכמים שונים) העלתה³⁴ שהחל מן הדור השלישי, אך בעיקר בדור הרביעי, בבית המדרש הפומבדיתאי מצויות לפתע מסורות א"י הקשורות בשמו של ר' יוחנן או תלמידיו, ועוסקות בזיהוי "שיטות".³⁵

30 אלא שלא נתחייב העובר עליהם חטאת, וראה ע"כ בעמ' 128-130.

31 על תהליך זה עמד כבר רי"ד גילת במחקריו הנוגעים לענייני המלאכות בשבת.

32 ראה להלן עמ' 198 הע' 419.

33 איתי בכתובים מאמר המברר תהליך הפוך, של העברת מסורות מבבל לא"י, ברם אין כאן מקומם של הדברים הללו.

34 להלן, עמ' 239-257.

35 קשורים במסורות אלו האמוראים: רבה רב יוסף, ובעיקר: אביי רבא ולאחר מכן גם רב פפא ואחרים.

2. סיגנון לימוד מיוחד לבני הישיבה בא"י מועתק לישיבה הבבלית:

ב"סיגנון לימוד" הכוונה כאן לדרך הטיפול של בני הישיבה בחומר המגיע לידיהם. ובכן, הראינו³⁶ כי בעקבות המסורות הא"י העוסקות בצורה נרחבת בזיהוי "שיטות", ולעיתים (רק בדורות ראשונים) בבירורן ודחייתן, הלכו גם בתי המדרש הבבליים. מן הדור הרביעי (בעיקר) אנו מוצאים כי העיסוק בזיהוי "שיטות" תופס מקום חשוב בבית המדרש אצל אביי, רבא ותלמידיהם.

אמנם נכון, המסורת הבבלית מפתחת כלפי ה"שיטה" עמדה שונה מזו הא"י. מתברר מהשוואת המקורות המקבילים כי בא"י, משנקבעה בתודעת האמוראים "שיטה" מסוימת כמסורת נתונה, כבר לא ערערו עליה בבתי המדרש, ולא די בזה - אף מצאנו כי השתמשו בה כראיה בדיונים הלכתיים.³⁷ ועוד למדנו מן המקורות הללו, שבא"י הניחו כי ב"שיטה" ישנו זיהוי גמור בין השיטות השונות. בבבל, לעומת זה, מצאנו יחס שונה מאוד ל"שיטה". כמעט כל ה"שיטות" המוצעות עוברות תהליך קבוע של ערעור-לכאורה על סמכותן. לאתקפתא הבבלית ישנו טופס רגיל וקבוע הפותח בנוסח (ו)דילמא לא היא" וכו' לחד גיסא, והמשכו (לאחת הורסיות): "אי נמי... וכו' - פירכא לאידך גיסא. על אפיה המיוחד של ההתייחסות הבבלית ל"שיטה" עמדנו בפנים,³⁸ והראינו כי בבבל לא הבינו את צירוף השיטות מן הסוג הזה אלא כצירוף רופף של צדדי ענין שוים, ותו לא. משום כך גם ערערו, כמעט דרך קבע, על "שיטות" אלו. ברם אופי אתקפתא זו, כפי שהראינו, אינו בא לחלוק על מסקנת ה"שיטה", אלא לחתור - לצורך עיון ובירור - תחת יסודותיה התיאורטיים בלבד, ואין לו, כפי הנראה, כל כוונה לערער את המסקנות ההלכתיות הידועות.

3. מסורות העוברות בשינויים מא"י לבבל, וגורמות לעמדות פרשניות שונות

ראה לעיל עמ' 2 סעיף ב'.

36 עמ' 251-255.

37 עמ' 245-251.

38 עמ' 242-244.

חלק ב'

איסורי שבת ויו"ט במקרא

איסורי שבת במקרא

אין התורה מרבה במסירת פרטים על איסורי המלאכה בשבת. גם מן הנביאים והכתובים ידיעותינו מועטות ביותר. וכבר אמרו חכמינו לענין שבת במשנת חגיגה, א', ח' "הלכות שבת...הרי הם כהררים התלון בשערה, שהן מקרא מועט והלכות מרובות".

ארבע מלאכות אסורות נזכרו בתורה לענין שבת: חריש וקציר,³⁹ הבערת אש⁴⁰ וקישוש עצים.⁴¹ ואיסור נוסף: העבדת הבהמות.⁴²

39 שמות, ל"ד, כ"א. ולדעת ר"ע כנמסר בבבלי, ר"ה, ט', א' (וכן: מו"ק ג', ב'; מכות ח', ב') אין פסוק זה מוסב על שבת אלא על שביעית, והשוה: מכילתא ויקהל א', הו"ר עמ' 346-347; מכילתא דרשב"י, אפשטיין-מלמד, עמ' 223 (שם בשם ר' יהודה); משנה שביעית א', ד' והשלמות ר"ח אלבק שם עמ' 373; ירושלמי שם א', א' (ל"ג, א') והערותיו של ר"י פליקס לתלמוד ירושלמי מסכת שביעית, ח"א, ירושלים תש"מ, עמ' 18-21;

J.MORGENSTERN, THE INTERPRETER'S DICTIONARY OF THE BIBLE, NEW YORK - NASHVILLE, 1962

ערך "SABBATH", ח"ד, עמ' 137; ב' הלוי, לדמותה של השבת הקדומה, בית מקרא, חוב' א' (ע"ו), תשרי-כסלו תשל"ט, עמ' 58 ואילך.

40 שם, ל"ה, ג'.

41 במדבר ט"ו, ל"ב. לבבלי שבת צ"ו, ב' לא ברור שמלאכה זו היא הקישוש, והשוה: ספרי שלח, קי"ג, הורבין עמ' 122; ירושלמי, סנהדרין, ה', א' (כ"ב, ד'); ותרגום אונקלוס יונתן וירושלמי על אתר; י"ח טיגאי, אנצ'י מקראית, ד', ירושלים, תשל"ו, עמ' 507; ר' קנוהל, שנתון למקרא ולחקר המזרח הקדום, ז-ח, 1984, עמ' 116 הע' 20 והספרות המצויינת שם. איסור הבישול והאפיה, הנזכר לדעת אונקלוס ורש"י בשמות ט"ז, כ"ג, אינו ברור כלל למעיין בדברי ראב"ע שם, וראה גם רמב"ן על אתר; מ' ויינפלד, תרביץ ל"ז, עמ' 129-130, וטיגאי שם.

גם איסור היציאה "איש ממקומו" שבפרשת המן (שמות ט"ז, כ"ט), שנתפס ע"י קבוצות רבות כאוסר כל יציאה (ראה רי"ד גילת, ספר השנה למדעי היהדות של אוניברסיטת בר אילן, א', תשכ"ג, עמ' 107-112) נראה לפרשו לפי פשוטו כצווי לא לצאת ללקוט את המן, כנראה מהקשר הדברים בפרשה שם. וראה זיינפלד (ושם הע' 12 ביקורתו על הלכותיהן נבעו מפס' זה) וטיגאי שם. אבל נחרצותו של ויינפלד - אם יש לה מקום - הרי זה רק באשר לפשוטו של מקרא, אך לא באשר להבנת חז"ל בענין זה. שכן ממקורות תנאיים ואמוראיים א"י רבים נראה כי איסור תחומין היה לדעתם איסור תורה גמור, וכנראה נלמד איסור זה מן הפס' "אל יצא איש ממקומו" (רש"י על התורה שם, אכן, כדברי ויינפלד, סבור כי איסור זה מדרבנן הוא, ורק אסמכתא לדבר מצאו בפסוק. ואכן, זו הדעה המקובלת בהלכה המאוחרת), וראה על כך בהרחבה להלן בעמ' 122 הע' 34.

42 שמות, כ', י'; שם, כ"ג, י"ב; דברים, ה', י"ד. לענין רכיבה עליהן ראה מלכים ב', ד', כ"ב-כ"ג, ועל כן: טיגאי, שם עמ' 506; הלוי, שם עמ' 64; דה-ו, היי יום יום בישראל בימי המקרא, ב' (תרגום אהרן אמיר), ת"א, תשכ"ט, עמ' 203, הסבור כי מדובר במסעות קצרים בלבד;

L. FINKELSTEIN, SOME EXAMPLES OF THE MACCABEAN HALAKA, JOURNAL OF BIBLICAL LITERATURE, 49, 1930, PP. 26-27.

וראה להלן פרק ד' הע' 42.

מספרי הנביאים והכתובים אנו למדים על איסורים נוספים: מעמוס ח', ה', נלמד (כנראה) על איסור משא ומתן בשבת ור"ח.⁴³ ירמיהו⁴⁴ קובל על הבאת משא והוצאת משא מבתי העיר בשבת, ומשמעות הדברים היא כי פעולות אלו קשורות לחיי המסחר בשבת,⁴⁵ ובישעיהו:⁴⁶ "אם תשיב משבת רגלך עשות חפצך ביום קדשי, וקראת לשבת ענג, לקדוש ה' מכבד, וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר" וכו'. היה נראה אמנם להסביר אזהרות אלו כמופנות כלפי כל עיסוקי החול בשבת: הליכה לצרכי עסקים ומקח וממכר, דיבור בעסקי חול וכד',⁴⁷ וכך, אכן, נדרשו הפסוקים הללו בבבלי שבת, קי"ג, א'-ב'.⁴⁸ ובנחמיה⁴⁹ אזהרה מפני כמה פעולות אסורות:⁵⁰ דריכת גתות, הבאת הערמות, העמסה על החמורים, ("יין, ענבים ותאנים וכל משא"), הבאת סחורה זאת לירושלים, והעיסוק במכירתה.

אם נניח כי המלאכות הנזכרות במפורש לאיסור במקרא הינן דוגמאות בלבד לפעולות שאסרה התורה בצו הכללי "לא תעשה כל מלאכה",⁵¹ או: "ביום השביעי תשבת"⁵² תעלה השאלה מה הוא המכנה המשותף של הפעולות הללו, והאם נוכל להסיק מכך על קריטריון ברור, שעל פיו נאסור פעולות נוספת מאותו טעם.

43 וראה הדיון על כך: ב' הלוי, מתי יעבר החדש, בית מקרא, ג' (ס"ו), ניסן-סיון תשל"ז, עמ' 333-346, ותשובת מ' גבעתי על כך: השבת בדברי הנביא עמוס, שם, חוברת ב' (ס"ט) טבת-אדר, תשל"ז, עמ' 194-198.

44 י"ז, כ"א-כ"ז.

45 וראה על כך גבעתי שם, עמ' 195-196.

46 ג"ח, י"ג. וראה על כך הערת א', רופא, הכיתות ביהודה בתקופה הפרסית, אשל באר שבע, ב', תשמ"מ, עמ' 35 הע' 48.

47 מן הירושלמי שבת, ט"ו, ג' (ט"ו, ב'), נראה כי איסור זה הוסבר על כל סוגי הדיבור בשבת, ומן הבבלי שבת ק"ג, א' - ק"ג, ב', עולה כי הקלו מאוד בהגבלות המוטלות על הדיבור בעסקי חול בשבת. ראה ע"כ רי"ד גילת, שם, עמ' 112-116.

48 ראה להלן עמ' 188-189. לאחרונה הראו חוקרים - על סמך ביטויים אכדיים דומים - כי הביטוי "עשות חפץ" מובנו "מסחר" וגם הביטוי "עשות זדך" ניתן להתפרש כך. ראה: ח"י גרינפלד, ספר ח' ילון, ירושלים, תשל"ד, עמ' 67, הע' 20; מ' ויינפלד, לשוננו ל"ז, (תשל"ב), עמ' 9 הע' 43.

49 י"ג, ט"ו-כ"ב.

50 ראה על כך א' דמסקי, 'ימי עזרא ונחמיה', בתוך: שיבת ציון - ימי שלטון פרס (בעריכת ח' תדמור ואחרים), ירושלים, תשמ"ג, עמ' 98.

51 שמות, כ', י'; דברים, ה', י"ד.

52 שם, כ"ג, י"ב; שם, ל"ד, כ"א. וראה טיגאי, שם.

אופיה של השביתה ממלאכה במקרא

ימי מנוחה מעמל היומיום ועיסוקי החול נפוצים בתרבויות עמים שונים,⁵³ ויש מקום לשאול מהו אופיה של מנוחת השבת שלנו.

מן העיון בפרשיות השבת במקרא עולות שתי אפשרויות מרכזיות: האחת, להניח כי תכליתה של מנוחת השבת היא המנוחה הגופנית מעמל העבודה בששת ימי השבוע. קרבה לכך ניתן למצוא בניסוח צווי השבת שבשמות כ"ג, י"ב:

"ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבת, למען ינוח שורך וחמרך וינפש בן אמתך והגר".

בפסקת צווי השבת הזאת לא נזכר כלל ענין הקדושה אלא רק ענין המנוחה. גם הביטוי "שבת לה" אינו מופיע כאן.⁵⁴ שביתה מסוג זה, אפשר היה לומר, כי אינה רואה במלאכות החולין כשלעצמן כל רע, אלא שנדרש מן האדם להמנע בשבת מעשיית מאותן מלאכות הכרוכות מאמץ גופני (= טרחה).

ברם, שביתה מסוג אחר היא השביתה ממלאכה מן הטעם התיאולוגי-קוסמולוגי. השביתה כחיקוי למעשה הבורא⁵⁵ מכוונת להפניית האדם מהעיסוקים הסקולאריים של ימי החול אל צד הקדושה,⁵⁶ כנאמר, למשל, בפסוקי שמות ל"א, י"ג-י"ז:

"אך את שבתתי תשמרו כי אות הוא⁵⁷ ביני וביניכם לדרתיכם לדעת כי אני ה' מקדשכם. ושמרתם את השבת כי קדש היא לכם מחלליה מות יומת כי כל העשה בה מלאכה ונכרתה הנפש ההיא מקרב עמיה. ששת ימים יעשה מלאכה וביום השביעי שבת שבתון קדש לה', כל העשה מלאכה ביום השבת מות יומת. ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדרתם ברית עולם, ביני ובין בני ישראל אות הוא⁵⁸ לעלם כי ששת ימים עשה

53 כמה דוגמאות ראה אצל דה-וו שם עמ' 202. ספרות אנתרופולוגית ענפה מוקדשת לנושא תפיסת הזמן המקודש, ראה על כך בעיקר: F. LEACH, RETHINKING ANTHROPOLOGY, LONDON, 1961, PP. 124-136, ומה שכתב על כך: M. BLOCH, "THE PAST AND PRESENT IN THE PRESENT", MAN, 12, NS, 1977, PP. 278-293 והערותו על הרלטיביזם של לייץ שם בעמ' 290 הע' 3. וראה גם ש' דשן, חידת כל נדרי: בירור אנתרופולוגי והסטורי, בתוך: פרקים בתולדות החברה היהודית (ספר יעקב כץ), ירושלים תשמ"מ, עמ' קל"ח-קל"ט; נ' רובין, זמן הסטורי וזמן לימינלי - פרק בהסטוריוסופיה של חז"ל, הסטוריה יהודית, כרך 2, מס' 2, סתיו תשמ"ח, עמ' ז'כ"ב, והמקורות שנרשמו שם בהע' 4. תודתי לפרופ' ניסן רובין שסייע בידי להגיע למקורות הללו.

54 כמו, למשל, במדבר כ"ג, ב'.

55 בראשית, א', א-ג; שמות, כ', ח-י"א; שם, ל"א, ט"ז-י"ז. יש גם הרואים ביום השבת כעין מעשר בזמן, קודש לה', ראה M. TSEVAT, Zeitschrift fuer die Alttestamentliche Wissenschaft, 84, 1972, PP. 447-479.

56 ראה הבחנתו של י' וולהויזן, אקדמות לדברי ימי ישראל, תרגום י' יברכיהו, ת"א, תרצ"ח, עמ' 91-92, בין "יום של עונג למעמדות הפועלים" (או: "מנוחה אחרי עבודה דגילה" או מנוחה "שלצרכי האדם נקבעה") ובין "מנוחה שלמה" טוטאלית, "חוק קפדני ולא יעבור כחוק הטבע, חוק המיוסד על עצמו, ומופיע כיצירת ה'". והשווה לעמדה במרכוס ב', כ"ז-כ"ח, כי השבת ניתנה לצרכי האדם. וראה עוד: לוקס, ד', ט"ז; שם, י"ג, ט"ז-ט"ז; מתני, כ"ד, כ'; מרקוס, ג', ד'. וראה גם ויינפלד (לעיל הע' 41) עמ' 127-130.

57 קרי: היא.

58 קרי: היא.

ה' את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש".⁵⁹

על רקע זה אפשר אולי להבין כלפי איזה צורך פרשני כוונה הקטגוריה של איסורי השבות. קטגוריה זאת, שאין לה מקור מפורש במקרא, אפשר שכללה מעיקרה אותן פעולות שנתפרש כי לא נאסרו מן התורה באיסור ה"מלאכה", אבל היה בהן אלמנט סקולארי, שראו חכמים כי אינו תואם את אופיו של היום.⁶⁰

מתח זה, בין שתי אפשרויות הפירוש הללו - אשר יש להן כנראה, גם השלכות מעשיות על אופייה של השביתה ממלאכה - משתקף כמדומה יפה גם בהתייחסויות השונות שאנו מגלים בהלכה המאוחרת כלפי הקטגוריה של איסורי "עובדין דחול". צמד השאלות, שיהווה עבורנו ציר-בדיקה-מרכזי בפרקים הבאים, הוא:

א) האם בכל התקופות אותן נבדוק ישנה הסכמה בין החכמים על קיומה של קטגורית פעולות שנאסר לעשותן בשבת ויו"ט אך ורק מצד היותן פעולות סקולאריות?⁶¹ ואם כן, כיצד תוגדרנה אותן פעולות סקולאריות שנאסרו?

ב) פעולות שטורח ועמל כרוך בעשייתן - האם אסורות הן בכלל על פי ההלכה בשבת ויו"ט? ואם כן, האם יש לשייכן לקטגוריית איסורי "עובדין דחול"? וגם כאן יש לשאול: כיצד נקבע מהי מידת הטורח והיגיעה ההופכת פעולה מסויימת לפעולה אסורה?

איסור המלאכה ביו"ט

בניגוד לשבת בה נאסרו, לפי המסורת המקובלת, פעולות הכנת האוכל ע"י הבישול והאפיה כאחת מל"ט המלאכות,⁶² הרי ביו"ט נאמר בשמות י"ב, ב, ט"ז:

59 א) ע"י גם שם, ל"ה, ב' ג': "...וביום השביעי יהיה לכם קדש, שבת שבתון לה, כל העשה בו מלאכה יומת, לא תבערו אש בכל משבתיכם ביום השבת". הפרשיות השונות שהצגנו כאן מייצגות אכן טעמים שונים, אבל בדברים ה', י"ב-י"ט, הפרשה מערבת את שני הטעמים הללו. מחד, אופי יום השבת הוא יום של קדושה, ומאידך, מודגש שם מאוד הטעם הסוציאלי. שם מופיעה גם זכירת יציאת מצרים כגורם מזרז לשמירת מנוחת השבת, אפשר משום שכעם של עבדים לא היה סיפק בידם לנוח. וראה טיגאי, שם, עמ' 508, אפשרויות נוספות. ברם ר' דה-וו (ג'ל בהע' 42), עמ' 202, סבור כי כאן מקושרת השבת לתורת הגאולה, בדומה לעניינים רבים אחרים במקרא.

ב) יתכן שיש לקשר הדברים דלעיל עם ההבדל שבין פרשיית השבת של ויקרא כ"ג, כ"ג-כ"ה, המדגישה את איסורי המלאכה בשבת, כנגד במדבר כ"ח ט' ג', המונה את קרבנות השבת, אבל נמנעת מלהזכיר את איסור המלאכה, וזאת בניגוד בולט לשאר המועדים (פרט לר"ח) הנזכרים באותה פרשה, בהם מודגש איסור המלאכה (ראה שם פס': י"ח, כ"ה, כ"ו; ובפרק כ"ט: א', ז', י"ב, ל"ה). ע"כ ראה דברי קנוהל (הנ"ל בהע' 41) עמ' 114-117.

60 לדעת רי"ד גילת, משנתו של ר' אליעזר בן הורקנוס, ת"א, תשכ"ח, עמ' 9, בימים קדומים לא הבדילו כלל בין סוגים שונים של איסורי מלאכה, ו"באותם ימים (= בימי בית שני) אסרו על עצמם כל עבודה שייכלה להימנות על איסור 'לא תעשה כל מלאכה'". ברם, דאה מ"ש ע"כ להלן בעמ' 128-130.

61 = "עובדין דחול"?

62 על אף שבפוסקי התורה עצמם אין הכרח לבאר כך, ראה לעיל הע' 41.

"וביום הראשון מקרא קדש וביום השביעי מקרא קדש יהיה לכם, כל מלאכה לא יעשה בהם, אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם".

מקרא זה, שנאמר בענין פסח מצרים, בא להתיר ביו"ט זה את פעולות הכנת האוכל, ובספרי פנחס (פסקה קמ"ז, הורוביץ עמ' 194) נדרש הפס' "כל מלאכת עבודה לא תעשו", הנאמר בפסח דורות ובשאר המועדים:⁶³

"כל מלאכת עבודה לא תעשו,⁶⁴ מגיד שאסור בעשיית מלאכה. ומנין להתיר בו אוכל נפש, נאמר כאן מקרא קודש ונאמר להלן מקרא קודש, מה מקרא קודש האמור להלן (= בפסח מצרים)⁶⁵ להתיר בו אוכל נפש, אף מקרא קודש האמור כאן (= בפסח דורות) להתיר בו אוכל נפש".

ברם, הבעיה המרכזית בהבנת העקרון המסתתר מאחורי הדיונים והמחלוקות שבין התנאים, היא כמדומה השאלה אם היתר זה, הנלמד לענין יו"ט, היתר מוחלט הוא, ונוכל לומר, על פי זה, כי בכל מה שנוגע לענייני הכנת המזון אין ללמוד דבר מדיני שבת לדיני יו"ט להם יהיה אופי עצמאי ושונה לגמרי, או שמא דומה עקרונית יו"ט לשבת גם בפרט זה, אלא שהכנת האוכל במידה ולא יכלה להעשות כסידרה מלפני יו"ט תיעשה ביו"ט. אופן ההבנה האחרון יקשור בודאי קשר הדוק בין דיני שבת ויו"ט גם בנוגע לעניינים הקשורים להכנת האוכל.⁶⁶

הבדל מעשי - לשם דוגמא - שיכול לנבוע מהשקפתן השונה של העמדות הללו על הבעיה, יתבטא בכך, שלעמדה המקילה יש להניח כי נתיר ביו"ט לבצע את כל הפעולות הקשורות להכנת המזון, ואפילו הינן רק פעולות המסייעות להכנתו, ואילו לעמדה המחמירה נאסור - קרוב לודאי - פעולות הקשורות להכנת האוכל אם אין הכרח לעשותן דוקא ביו"ט.

בדומה לזה נמצא דיונים בין התנאים בשאלה אם מה שאכן הותר - בדלית ברירה הותר - ולכן יש להזהר בעשייתו במידת האפשר ולעשותו שלא כדרכו, או שמא לכתחילה הותר - ואין צורך להזהר בעשייתו כדרכו.

63 ויקרא כ"ג, ז-ח, כ"א, כ"ה, ל"ה-ל"ו; במדבר כ"ח, י"ח, כ"ה-כ"ז; שם, כ"ט, א', י"ב, ל"ה.
64 מוסב על במדבר, כ"ח, י"ח.

65 לפי פשוטו של המדרש ההפניה היא להמשך שם, פס' כ"ה, העוסק בשביעי של פסח. אך לפי זה נתקשה להבין מה הראיה משם להתיר אוכל נפש? על כן הסבירו פרשנים כי "להלן" פירושו הפס' הנ"ל, בשמות י"ב, ט"ז, המתיר בפסח מצרים אוכל נפש. ראה דברי הורביץ שם. אך רבינו הלל בפירושו שם מתקשה בגירסה זאת ורוצה לתקנה, "דהכי איבעי ליה למתני מנין להתיר אוכל נפש ת"ל אך אשר יאכל" וכו'. וראה רמב"ן בפירושו לתורה לויקרא כ"ג, ז', שגרס כפי שהוא לפנינו בברייתא זאת. יש סוברים כי ברייתא זאת אינה שייכת לפס' הנ"ל העוסק בפסח דורות, אלא שייכת היא לשאר המועדים. ראה בהע' הורביץ כאן, וראה מ"ש ע"כ ר"ח אלבק בפירושו למשנה, במבוא למסכת ביצה, עמ' 281 הע' 2. ואמנם, כפי שהעיר אלבק שם - וכן הבינו הראשונים [= ספר יראים סימן קט"ו (בספר יראים השלם סימן ש"ה) ובעל העיטור בריש הלכות יו"ט] - עולה מניסוח הדרשה הנ"ל כי הלימוד הוא מפסח מצרים לפסח דורות.

66 וראה על כך גם: י' ניוזנר, יהדות עדותה של המשנה, תרגום ש' עמית, ת"א, 1986, עמ' 94-97; הנ"ל,

A HISTORY OF THE MISHNAIC LAW OF APPOINTED TIMES, PART 5, LEIDEN, PP. 150-161

ואכן, כשנעייין במשנת ביצה, נזכר כי המחלוקות שבין התנאים נסבו ברובן על ענייני הכנת המזון לסעודות יו"ט,⁶⁷ כשאת הפתרונות המוצעים לבעיות שהועלו יש לחלק לאלו שהותרו לגמרי, לאלו שהותרו רק בעשייה של שינוי מדרכם הרגילה, ולאלו שנאסרו לגמרי. הצורך להגביל פעולות מסויימות ולא להתיר עשייתם כדרכם, נובע כמובן מהתפיסה הרואה בהיתר התורה להכין ביו"ט צרכי אוכל נפש היתר מוגבל (וכעמדה השניה שהוצגה לעיל), שיש להזדקק לו רק במידה ואין לנו דרך אלטרנטיבית, לכן גם במקרה של היתר - יהא עלינו לתור אחר דרכים להגבלת מעשים מוכרחים אלו במידת האפשר (זאת גם בכדי שיהיה ברור למבצע הפעולה כי אין כאן היתר גמור ללא תנאי). בית הלל שנטו להקל יותר בדרישות השינוי⁶⁸ היו קרובים איפוא לדרך ההסבר הראשונה שהוצעה.⁶⁹

בכל מה שאינו נוגע לצרכי "אוכל נפש"⁷⁰ נקבע בתורת התנאים הכלל כי לא יהיה כל הבדל בין האיסורים המוטלים בשבת וביו"ט.⁷¹

בספרות האמוראית (בבלי, ביצה, כ"ה, א'; כ"ט, א') אנו פוגשים לראשונה כנימוק לאיסור את המונח "עובדין דחול" בענייני יו"ט, ובנוגע לפעולות הקשורות להכנת הסעודה (= שקילה). השאלה המטרידה אותנו היא איפוא, מהיכן נובעת לפתע הנמקה זאת לאיסורא (שהולכת ותופסת במשך הזמן טריטוריה עצמאית משלה כקטגוריה נפרדת של הלכות בשבת ויו"ט), וכיצד יש להבינה לאשורה על רקע הדברים שהוסברו לעיל.

67 אכילת ביצה שנולדה בו (א', א'), שחיטה כיצד תעשה (א', ב'), ציד יונים (א', ג-ד'), קיצוב בשר וטלטול עור הבהמה השחטה (א', ה'), הולכת חלה ומתנות לכהן (א', ו'), דיכת תבלין ומלח (א', ז'), ברירת קטניות (א', ח'), משלוח מאכלים (א', ט'), בישול ביו"ט לשבת (ב', א'), טיפול במי שתיה שנטמאו (ב', ג'), הטמנת החמין ואפיית פיתין גריצין [= ככרות עבות וגדולות] (ב', ו'), כיבוד הרצפה אחר האוכל והנחת המוגמר (ב', ז'), שחיקת הפילפלין בריחים שלהם (ב', ח'), צידת דגים היה ועוף ביו"ט (ג', א'-ב'), שחיטת בהמה מסוכנת ביו"ט (ג', ג'), שחיטת בכור שנפל לבור (ג', ד'), דיני התמנות על הבהמה ואופן שקילת הבשר (ג', ו'), השחזת הסכין שקילת הבשר וחלוקתו (ג', ז'), קניית צרכי מזון (ג', ח'), טלטול כדי היין (ד', א'), ועצים להזלקה, ואופן ביקועם, ונטילת פירות מבית סתום ונפחת (ד', ב'-ג'), שבירת חרס וחיתוך נייר כדי לצלות בו מליח (ד', ה'), גריפת תנור ואופן שפיתת הקדרה (ד', ה'), אופן הוצאת האור וליבון רעפים לצליה (ד', ז'), השלת פירות דרך ארובה וכיסויים מפני הדלף וכד' (ה', א').

68 ראה למשל משנה שם, פרק א', משניות ג', ה', ו', ז', ח', ט'.

69 מאוחר יותר אנו רואים כי אמוראים בבית המדרש הפומבדיתאי תולים את יסודות הויכוח בין ב"ש המחמירים וב"ה המקילים בשאלה אם יש להתחשב לקולא באותם מקרים מחמת העקרון של "שמחת יו"ט", אם לאו. (ראה על כך: ג' עמינח, עריכת מסכתות ביצה, ראש השנה ותענית, ת"א, תשמ"ו, עמ' 54. עקרון זה נמסר בבבלי אך ורק משמם של רבה רב יוסף ואבין, ואינו נזכר כעקרון מנחה אף לא פעם אחת בספרות התנאים ובתלמוד הירושלמי, ואך ר"ח אלבק אינו מודע לכך במבואו למשנת ביצה, בקובעו שם, בעמ' 282-283, כי "...בכל החיתורים ההלו ובדומים להם נתנו את דעתם בייחוד על שמחת יום טוב, ושלא יבוא אדם להימנע ממנה, וכפי שביאר הרמב"ם" וכו'). אבל תפיסה זו עצמה, כמדומה, יכולה היתה להתפתח רק על רקע המחשבה שישנו הבדל עקרוני בין דיני שבת ויו"ט בנוגע לעסקי הכנת המזון, וכדרך הראשונה.

70 שהגדרתם נקבעה לבסוף בצורה רחבה יותר מאשר הכנת אוכל גרידא, על פי הכלל: "מתוך שהותרה לצורך אוכל נפש הותרה גם שלא לצורך". ראה רמב"ם, יום טוב, א', ו' ואלבק שם עמ' 284.

71 וראה מ"ש ע"כ להלן בעמ' 169 הע' 291.

הקטגוריה של איסורי "עובדין דחול"

אפשרויות הפירוש השונות למונח "עובדין דחול"

במהלך סקירת החומר ההלכתי העוסק בקטגוריה של איסורי "עובדין דחול" לדורותיו⁷² עלו בידינו שלושה פירושים שונים למונח זה:

(1) "עובדין דחול" במשמע פעולה סקולארית (אף שאין בעשייתה כל טורח ויגיעה, ואין בה משום הכנה לימים רבים).

(2) "עובדין דחול" במשמע פעולה שיש בה יגיעה וטורח.

(3) "עובדין דחול" במשמע פעולה שיש בה הכנה לימים רבים.

נדגים עתה את הפירושים השונים הללו:

"עובדין דחול" במשמע פעולה סקולארית

על דברי רבה, בבבלי שבת י"ח, א', המנמק את האיסור להשאיר מבעוד יום ריחים של מים שיטחנו בשבת מפני שזו "משמעת קול", מעיר הריטב"א:⁷³

"מפני ש[מ]שמעת קול פי' ואוּשָׁא מילתא וְהוּא ליה עובדין דחול" וכו'.

ומבלי להזכיר דברים אלו כותב מאוחר יותר הרי"מ אפשטיין ב"ערוך השלחן", סימן של"ח, ס"ק ט':

"עוד כתב (= הרמ"א) דאסור להכות בטבעת הקבוע בדלת אע"פ שאינו מכוון

לשיר...ונראה דהאיסור הוא משום עובדא דחול".⁷⁴

⁷² לצורך סקירה כללית זו, של אפשרויות הפירוש השונות, אין אנו מבחינים ברבדים הסטוריים, אף שערים אנו כמוֹבן לנקודה זאת בגוף העבודה.

⁷³ לשבת שם, ד"ה "אמר רבא", מהד' ר"מ גולדשטיין, ירושלים, תש"ן, עמ' ע"א. כגרסת הריטב"א יש בכתי"י נוספים "אמר רבא", ראה דק"ס שם אות כ'.

⁷⁴ רש"י שבת שם בד"ה "שיטחנו": "מפני שמשמעת את הקול ואוּשָׁא מילתא בשבת ואיכא זילתא", וכוונתו היא למה שמתפרש אח"כ בלשון הריטב"א, ראה מ"ש על כך בעמ' 229-231. וראה עוד: תוספתא שבת י"ז, (י"ח), כ"ה (להלן עמ' 44-45) ור"ש ליברמן בתוכ"פ לשם עמ' 298 לשר' 62 ושם עמ' 32 בדבריו לתוספתא שם ב', ד', לשר' 25. ובטענתו כי בני א"י סברו שאיסור השמעת קול שייך לקטגוריה של איסורי "עובדין דחול" יש עוד לעיין, שכן הראינו בגוף העבודה (ראה להלן עמ' 45-47) - בנוגע לפסוקיות "כדשע"ב" שבתוספתא - כי מסתבר שלא לפרשן כמציינות לקטגוריה של איסורים הקרויה מאוחר יותר "עובדין דחול", כך שאין כל ראייה מפסוקית "כדשע"ב" שבתוספתא הנ"ל. ואף אם נרצה לומר שבני א"י לא נימקו הלכה זאת בגזירה שמא"ה הבבלי, עדיין אין זה אומר כמוֹבן כי תלו זאת בהכרח בנימוק של "עובדין דחול", וראה עוד להלן עמ' 44 והע' 68 ועמ' 221-223. וראה עוד ע"כ רש"י שבת נ"ג, א', ד"ה "ופוקקין" (= מוליד קול), אבל הריטב"א שם ד"ה "קתני מיהת" (מהד' גולדשטיין עמ' ש"כ) מפרש כי טעם האיסור משום "עובדין דחול", וראה עוד מג"א על שו"ע אור"ח סימן ש"ה ס"ק ה', וכן: א' בנדל, לשאלת הנגינה בשבת, עת לעשות, קין תשמ"ט, חוברת 2, עמ' 41-51; ש' לורנץ, השמעת קול בשבת, עלון שבות, גליון 119, חשון תשמ"ח, עמ' 40-75. ומקורות נוספים לענין זה: רי"ה הנקין, הקשה בכלי אוכל בלוי זמירות בשבת, ב"המאסף" (עורך ע' בצרי) שנה א', חוברת 2, תמוז, תשל"ט, עמ' 192-197; מאיר רבינובין, המחנים, ניו-יורק, 1888, עמ' 215-222; והמקורות שהזכרנו להלן עמ' 24 הע' 152 על שאלת הדיבור במקול בשבת. לשאלת הנגינה ע"י גוי ראה מ"ש בעמ' 203-204, ובדבריהם של רבינובין ובנדל, שם. וראה עוד: פחד יצחק לר' יצחק למפרונטי, ערך "לנגן בשבת גוי". ומקורות נוספים אצל מאיר בנייהו, דעת הכמי איטליה על הנגינה בעוגב בתפילה, אסופות, ספר ראשון,

השמעת קול בשבת, שנאסרה לדעה זאת משום "עובדין דחול", אין בה לא משום טורח ויגיעה ולא משום הכנה לימים רבים, אלא איסורה הוא אך ורק משום היותה פעולה סקולארית.

"עובדין דחול" במשמע פעולה שיש בה יגיעה וטורח

על סמך דברי הרמב"ן בפירושו לתורה ויקרא כ"ג, כ"ד, טוען מאוחר יותר ה"חתם סופר" כי האיסורים השייכים לקטגוריה של "עובדין דחול" מוגדרים כפעולות שכרוכות בעמל ויגיעה, ומשום כך יש בעשייתן משום הפרת צו השבתון שבתורה.

ה"חתם סופר" זן באותה תשובה בתוקף האיסור לעסוק בקטיף שדהו בשבת אף כאשר אין הוא עובר על מלאכת קוצר, והוא מקדים ומסביר בקשר לכך את דברי הרמב"ן כפי שהוא מבינם:

"שדעתו כך, מ"ע (= מצות עשה) של תורה 'תשבות' היינו שלא יהי' כיום החול לשכור לו פועלי' ולפתוח ולמכור ולהעמיס משא על החמורי', שכולם אין בהם מלאכה ממלאכת המשכן שיש בהם סקילה אם המשא אינו מרשות לרשות, וכל מעשה החול אסור מן התורה כמ"ע (= כמצות עשה) דתשבות, והיינו שבות דאורי' (= דאורייתא). וחכמי' הוסיפו מדבריהם שבותים דרבנן, אבל עיקר שבות הוא דאורי', נמצא מה שהי' במשכן חשיבא אותו גקרא מלאכה וחייב סקילה אפי' דבר שאין בו יגיעה ועמל, אפי' תענוג יש בו להדליק נר ולהחם לו חמין, וחייב עליהם סקילה, והיגיעות והעמל שאין בהם מלאכה ממלאכת המשכן הם בעשה דשבות" וכו'.

בעקבות הרמב"ן⁷⁵ מזהה ה"חתם סופר" בין "שבות" ל"עובדין דחול", ומסקנתו מכך היא כי: "תולש פרי אינו חייב משום קוצר משום שיבש היא ועוקצה, אבל לקצור כל שדה ולהניח פאה שם זה אסור מטעם תשבות כעובדא דחול".

"עובדין דחול" במשמע פעולה שיש בה הכנה לימים רבים

הרא"ש בפסקיו לביצה, פרק ג', סימן א', טוען כי צידה, קצירה, בצירה וטחינה נאסרו ביו"ט ע"י חכמים

"לפי שאדם רגיל לבצור כרמו כאחד ולקצור שדהו כאחד ולטחון הרבה ביחד ולדרוך ענביו כאחד, לכן אסרו כל הני דדמי לעובדא דחול".

רשימת האיסורים שנזכרו בהלכה או בפרשנות ההלכה כאסורים משום "עובדין דחול"

נציג עתה את רשימת הפעולות שהעלינו לאחר שסקרנו כל אותם מקורות העוסקים ב"עובדין דחול" בספרות ההלכה לדורותיה⁷⁶ סימני המספרים 1-3 בטבלה מכוונים לשלושת הפירושים השונים שצויינו

ירושלים, תשמ"ז, עמ' רס"ה-שי"ח, והביבליוגרפיה שם בהערות הפתיחה.

75 ראה להלן עמ' 195-210.

76 רשימה מעין זו עדיין לא נעשתה, על פי הידוע לי, לא בספרות ההלכה ולא בספרות המחקר. ניתן היה להרכיבה דק

משנסתיימה מלאכת סקירת החומר העוסק ב"עובדין דחול" ממקורותיו הראשונים של המונח ועד ימינו. הרשימה שהציע ר' אשר קליינמן במעדני שבת (לבוב, תקצ"ז, סימן ד') - תחת הכותרת "דברים שאסור משום טורח או משום עובדין דחול" - דלה ביותר, ומונה שלושה מקורות של "עובדין דחול" בלבד, אף פחות ממספר הדינים הקשורים ל"עובדין דחול" שנאספו בשולחן ערוך, או"ח, תק"י (תחת הכותרת: כמה דברים האסורים לעשות בי"ט ואיזו מהם מותרים ע"י שינוי"). וראה גם הרשימות החלקיות שהרכיבו ר' ישראל ליפשיץ ור' משה פיינשטיין להלן בעמ' 24-30.

הפירושים			
1	2	3	
+	?	+	1. זריית תבן בסל או קופה על פני חצר שהתקלקלה במי גשמים ⁷⁷
+	?	?	2. הכרזת גבאי הצדקה לצורך גביה ביו"ט ⁷⁸
+	?	?	3. הכאה במקבת ע"ג מפסלת וקדיחה בקשתנית ⁷⁹
+	?	?	4. קטימת חבילי פיאה אזוב וקורנית שהכניסן למאכל בהמה בכלי ⁸⁰
+	-	-	5. לקנח בידו במפה ⁸¹
+	?	?	6. לספוק כפיו וכד' כדי להבריא העופות משדהו ⁸²
+	?	?	7. למדוד לשקול ולמנות בחול המועד ⁸³
+	?	?	8. לספוג את היין הנשפך, אפילו ע"י ספוג שיש לו בית אחיזה, וכן לטפח בשמן ולקנחו מן היד על שפת הכלי ⁸⁴
+	?	?	9. ליקוט פירות שנתפזרו בחצר לתוך הסל או הקופה ⁸⁵
+	?	?	10. לסוך ולמשמש ⁸⁶
+	-	?	11. להעלות את המדומע ⁸⁷
+	-	?	12. לתת ביד או בכלי שמן ע"ג ראשו כשהוא לוחש ⁸⁸
+	-	-	13. למשמש בצרור ⁸⁹
+	-	?	14. תליית משמרת ⁹⁰
+	-	?	15. שריית חילתית בפושרין ⁹¹
+	?	?	16. שקילה כנגד כלי או כנגד הקופיץ ביו"ט ⁹²
+	?	?	17. שקילה מנה כנגד מנה ביו"ט ⁹³
+	?	-	18. להתעמל ולהתגרר (או: להתגרד) במגרדת ⁹⁴
+	?	?	19. שחיקת פלפלין בריחים שלהם ⁹⁵

+	?	?	20. לגבל תבואה קשה בחומץ ⁹⁶
+	?	?	21. למחות חרדל שלשו מערב שבת ⁹⁷
+	?	?	22. לסוך את הקרקע (אפילו מרוצפת) ⁹⁸
+	-	?	23. לעשות גומא בפי הכלי (לסינון היין) ⁹⁹
+	?	+	24. כיבוס עור ¹⁰⁰
+	-	?	25. רדיית הפת ¹⁰¹
+	?	+	26. לתקן בית יד של בגדים ולשברם שברים שברים ¹⁰²
+	?	?	27. טלטול מוקצה ¹⁰³
+	?	?	28. נשיאת משא על גב הבהמה ביו"ט ¹⁰⁴
+	+	?	29. ביקוע עצים ביו"ט בקורדום מגל או מגירה ¹⁰⁵
+	+	-	30. יציאה בכסא ביו"ט ¹⁰⁶
+	-	-	31. השמעת קול ¹⁰⁷
+	?	?	32. לשלוח לחבירו ביו"ט תשורה ביד שלושה בני אדם בשורה אחת ¹⁰⁸
+	?	+	33. לנפוח במפוח (של זכוכית) ביו"ט ¹⁰⁹
+	?	?	34. המולג ע"י גזיזת השיער במספריים ¹¹⁰
+	?	?	35. לכתוב בחוה"מ חשבונות שבינו לאחרים שלא בצינעא ¹¹¹
+	?	-	36. לעשות בסכין בית יד בבשר ביו"ט ¹¹²
+	+	+	37. לבצור כרמו כאחד ביו"ט וכן לקצור שדהו כאחד או לטחון הרבה ביחד וכד' ¹¹³
+	+	+	38. וכן לבנות ביתו שנפל ביו"ט ¹¹⁴
+	?	?	39. לגרור גבינה במורג חרוץ בעל פיפיות (מגררת המיוחדת לה) ¹¹⁵
+	?	?	40. לגבן גבינה ¹¹⁶

+	?	+	41. לסדר אותיות לדפוס ¹¹⁷
+	?	?	42. דיבור בעסקי חול בשבת ¹¹⁸
+	?	?	43. הכרזה על דבר אבידה בשבת ¹¹⁹
+	-	-	44. חילול כבוד השבת, כגון מה שאמרו "לא יהא הילוכך של שבת כהילוכך בחול" ¹²⁰
+	?	?	45. מדידה שלא לצרכי מצוה ¹²¹
+	-	-	46. סומא לצאת במקל ¹²²
+	?	-	47. להנהיג הבהמה במקל ¹²³
+	?	?	48. להראות סכין לחכם ביר"ט ¹²⁴
+	?	?	49. להרפא בשבת ¹²⁵
+	?	?	50. העלאת גידי אזנים והעלאת אונקלי בשבת ¹²⁶
+	?	?	51. ליטול במוט בשבת ויום טוב ¹²⁷
+	?	?	52. להביא בשר במכונת ביר"ט ¹²⁸
+	?	?	53. להביא כדי יין ממקום למקום בטל ובקופה ¹²⁹
+	?	?	54. חלבן - לחלק חלב לאנשים ¹³⁰
+	?	?	55. להביא עצים בחבל, קופה או מחצלת ¹³¹
+	?	-	56. נסיעה ברכבת או כלי רכב בו גופו נע ונד ¹³²
+	?	-	57. נסיעה בכלי רכב ¹³³
+	?	?	58. עשיית מי סודה ¹³⁴
+	?	?	59. קישור האלקטרי ¹³⁵
+	?	?	60. טלטול השרבוב של האלקטרי בעודו בחיבורו ¹³⁶
			61. להניח תבן (= שצריך לכבור) בכברה במקום גבוה כדי שירד

+	?	?	המוץ מאליו ¹³⁷
+	-	?	62. קנין (וכן אירוסין) בחול המועד ¹³⁸
+	?	-	63. המראת אווזים או שאר בע"ה ¹³⁹
+	?	-	64. להדיח גבה וכריסה של בהמה ע"י שפשוף ¹⁴⁰
+	?	-	65. פועל המקבל שכר שבת ¹⁴¹
+	-	-	66. לשחק שחמט בכלים שמשחק בהם בחול ¹⁴²
+	-	-	67. לצאת לדה"ר בשריון קסדה או מגפיים ¹⁴³
+	?	?	68. לפתוח כיור שנסתם ע"י משאבת גומי ¹⁴⁴
+	?	?	69. לכבד את הבית במכבדות מקיסמין משתברין [אף באופן שלא פ"ר (= פטיק רישא) שישתברו הקיסמין] ¹⁴⁵
+	-	-	70. להברישי שיער במברשת שמשתמש בה בימי בחול ¹⁴⁶
+	?	?	71. להברישי בגדים במברשת של שיער ¹⁴⁷
+	?	?	72. לנקות השטיח ע"י קארפלט סוויפער ¹⁴⁸
+	-	-	73. לצחצח שיניים במברשת שמשתמש בה בחול ¹⁴⁹
+	-	-	74. לשום המשחה (= שינים) על מברשת ¹⁵⁰
+	+	+	75. נשיאת חביות לדלק וכלי אריזה שונים ¹⁵¹
+	-	-	76. לדבר ע"י מגפון ¹⁵²

77 להלן עמ' 32-38. ו"משנה ברורה" לרי"מ הכהן (להלן: משנ"ב) שי"ג, ס"ק נ"ו.

78 להלן עמ' 38-39.

79 להלן עמ' 39-40.

80 להלן עמ' 40-41, ומשנ"ב שכ"א, ס"ק ה', ז'.

81 להלן עמ' 42; "מנחת ביכורים" שם; רמב"ם שבת, כ"ב, י"ט ולהלן עמ' 84 הע' 48; שו"ע או"ח, ש"ב, י"א.

82 ראה עמ' 44-45, מקור 7 ושו"ע שם של"ח, ד'. וטעם הדבר מבואר בתלמוד עצמו, בדברי רב אחא בר יעקב, שעמדנו על

- משמעותם לנידון זילן, להלן בעמ' 59-60 מקור 4. אבל לענין "עובדין דחול" ראה ר"ש ליברמן תוכ"פ לשבת עמ' 298 בדבריו לשר' 62, וראה עוד בקשר להשמעת קול מ"ש לעיל בהע' 74.
- 83 להלן עמ' 45, מקור 8. כך נראה ניסוח השו"ע שם, תקמ"ג, ג'. המשותף לכל ההלכות שנימנו עד כאן הוא שכולן נזכרות בתוספתא בצירוף משפטי "כדרך שעושה בחול" (וראה על כך בהרחבה להלן). להוציא את:
- א. האיסור על מלילה שלא בשינוי (ראה עמ' 41-42, מקור 4) לא הוסבר ע"י האחרונים כך, ראה משנ"ב שי"ט ס"ק כ', וכן תק"י ס"ק ה' (אך שם אפשר שהכוונה ל"עובדין דחול"). והטעם לדבר הוא משום שכך הובנו דברי רש"י בביצה י"ב, ב', ד"ה "מוללין" (ראה "שער הציון" לרי"מ הכהן שם אות י"א). אבל דאה מ"ש ע"כ בעמ' 70-71 להוכיח כי לדעת רש"י גם איסור המלילה כדרכה הוא משום "עובדין דחול". וראה דברי ר"ח אלבק שהובאו להלן עמ' 42.
- ב. האיסור על מניית אורחיו מן הטבלה או מן הפנקס (ראה עמ' 42-44 ושו"ע שם ש"ז, י"ב). והטעם לדבר כאן הוא משום שכבר בנוסח של התוספתא כפי שהיא בבבלי חסרה בסיומת הפסוקית "כדרך שעושה בחול" ובתלמוד ניתנו כנראה טעמים אחרים. על כל זה ראה מ"ש שם ובעמ' 78 הע' 24 ועמ' 80 הע' 29.
- 84 להלן עמ' 47-48 מקור 1 והע' 84, וכן עמ' 71 והע' 7, ועמ' 95 פיה"מ לשבת כ"ב, א' ושו"ע שם של"ה, א' ומשנ"ב ס"ק ד'.
- 85 להלן עמ' 49-50 מקור 2, והמקורות הנזכרים בהערה הקודמת, ושו"ע שם, ה', ומשנ"ב ס"ק י"ז, וראה מ"ש ע"כ בעמ' 224-228 והע' 13 שם.
- 86 להלן עמ' 50-51 מקור 3 ושו"ע שם שכ"ז, ב' ומשנ"ב ס"ק ו"ז. וראה מ"ש ע"כ בעמ' 104 הע' 118.
- 87 להלן עמ' 52-53, מקור 1.
- 88 להלן, עמ' 53-55 מקור 2.
- 89 כב"ה להלן עמ' 57 והע' 32.
- 90 להלן עמ' 57-58 מקור 2, עמ' 95 (פיה"מ) ועמ' 84-86 כמחצית השקל בהבנת דברי הרמב"ם באיגרתו.
- 91 להלן עמ' 59 מקור 3; ר"ע מברטנורא בביאורו למשנת שבת כ', ג' ד"ה "חלתית"; שו"ע שם, שכ"א, י"ח וביאור הלכה לרי"מ הכהן (על המשנ"ב) שם, ד"ה "שדרן". ועל שריית צימוקים בשבת למשקה כאיסור משום "עובדין דחול" ר' משה מרדכי מיוחס, ברכות מים, סלוניקי, תרמ"ד, דף כ"ט, ד' (תודתי לפרופ' יעקב ש' שפיגל, שסייע בידי לאתר מקור זה). וראה עוד: ר' יוסף חיים, שו"ת רב פעלים, ח"א, א"ה, סימן ט"ו.
- 92 להלן עמ' 61-69.
- 93 להלן עמ' 65-69.
- 94 להלן עמ' 71, והע' 10 שם, ורבינו פרחיה להלן בעמ' 96 והע' 85, וראה עוד מ"ש בעמ' 104 הע' 118, ועמ' 115. טור א"ח שכ"ז, ובי שם ומשנ"ב לרי"מ הכהן על שו"ע א"ח שכ"ז, ס"ק ח', ור"מ פיינשטיין, שו"ת אגרות משה, א"ח, ד', סימן ע"ד, ס"ק ג', וראה מ"ש ע"כ להלן עמ' 29-30, וכן לעסות (מסאז) ראה: רי"י ויינברג, שו"ת שרידי אש, ח"ב, סימן ל'.
- 95 וכן חרזל, ראה: חידושי הרשב"א לביצה (מהד' חידושי הרשב"א השלם, מכון תפארת ירושלים, תשמ"ט, כ"ז, ב') לדף י"ד, א', ד"ה ירושלמי; ר"ן על הרי"ף שם, (דפו' וילנא דף ג, ב') ד"ה ירושלמי; ר' יצחק בר ששת, שו"ת הריב"ש, מהד' רי"ח דייכש, ירושלים, תשכ"ח, סימן קפ"ד. וראה מ"ש בעמ' 74 הע' 16, וראה רשב"א עבודת הקודש, ח"ג, בית מועד, שער א', ה' (וכן שער א', ז') הלכות יום טוב, ובמהדורות רח"ג צמבליסט, ירושלים, תשמ"ו, עמ' מ"ח, בפירוש עבודת עבודה שם אות ל"ו. וראה עוד שו"ע, שם שכ"א, ז' ומשנ"ב ס"ק כ"ה. וכן קפה, ראה: ר"מ אייזנשטאט, שו"ת פנים מאירות, ח"ב, סימן מ"ד; ר"ע יוסף, שו"ת יביע אומר, ח"ד, א"ח, סימן מ"ה.
- 96 ע"פ הריטב"א להלן עמ' 74 הע' 16. אך יש להעיר כי קיים ספק מה אם כוונתו שם לציין לקטגוריה של "עובדין דחול". יעוי"ש.
- 97 ע"פ רש"י והמיוחס לר"ן, שם. הספק כנ"ל.
- 98 להלן עמ' 92 הע' 66.
- 99 עמ' 95, פיה"מ לשבת כ', ב'.
- 100 רבינו פרחיה עמ' 97 הע' 91. וראה גם: ר"א גולדברג, פירוש למשנה מסכת שבת, עמ' 359, ד"ה "היתה על".
- 101 הר"ן דלהלן עמ' 158-161.
- 102 להלן עמ' 99 ודברי רב"צ חי עוזיאל בעמ' 103.
- 103 להלן עמ' 166 ולהלן עמ' 104 הע' 121.
- 104 ה"מגידי משנה" בדעת הרמב"ם. ראה להלן עמ' 102, וראה ט"ז על שו"ע א"ח, תצ"ה, ס"ק ג'.
- 105 להלן עמ' 103 והע' 116 ועמ' 230 והע' 6.
- 106 כיון שלא התאפשר לנו מחמת קוצר היריעה לדון בהרחבה בסוגיה זאת, ארמוז כאן למעיין למראי המקומות העיקריים. המפרשים נחלקו אם הלכה זאת נובעת מחשש הוצאה או "עובדין דחול", וממילא נחלקו אם שייכת היא גם לשבת או רק

- ליו"ט. ראה: תוספתא ביצה ג, י"ז; תוכ"פ לשם עמ' 987-988 והמקורות הנזכרים שם; ר"נ עמינח, עריכת מסכתות ביצה ר"ה ותענית בתלמוד הבבלי, ת"א, תשמ"ו, עמ' 75-76; שם, עמ' 131-132; שו"ת דב"ז, ח"ו, סימן ב' אלפים ר"ח; תשובת אליהו מונטאלטו (הנזכרת להלן עמ' 197 הע' 415), עמ' 133; ר' יחזקאל סג"ל לנדא, שו"ת נודע ביהודה, מהדורא קמא, אור"ח, סימן י"א; רח"ד אזולאי, מחזיק ברכה, ליוורנו, תקכ"ה, אור"ח, סימן תקכ"ב, א-ג; רשמ"ח גאגין, ישמח לב, ירושלים, תרל"ח, אור"ח, סימן ד' (תשובה זאת היא לאביו, וראה שם הערות המחבר); ר' יוסף חיים מבגדאד, שו"ת רב פעלים, ירושלים, תש"ל, אור"ח, סימן כ"ה; ר' משה פרדו, שו"ת שמו משה, איזמיר, תרל"ד, אור"ח, סימן ו'; מהר"י צלאח, שו"ת פעולת צדיק, ח"א, סימן קכ"ד; ר' עבדאללה אברהם יוסף סומך, שו"ת זבחי צדק, נדפס בתוך זבחי צדק ח"ב, תרס"ד, חלק אור"ח, סימן כ"ה; ר' אליעזר דוד גרינוולד, שו"ת קרן לדוד, סטמאר, תרפ"ט, חלק אור"ח, סימן צ"ה; רח"ח מדיני, שדי חמד, מערכת יום טוב סימן א' אסיפת דינים אות ל"ב, דפוס פרידמן תשכ"ב, כרך ח', עמ' 224-225; רצ"פ פראנק, שו"ת הר צבי, ח"א, ירושלים, תשמ"א, סימן קע"א; ר"ע הדאיה, שו"ת ישכיל עבדי, ח"ג, ירושלים, תרצ"ט, אור"ח, סימן י"ב, סעיף ג', אות ג' ואילך; ר"מ וקנין, שו"ת ויאמר מאיר, טבריה, 1939, סימן ט', דף כ"ב, ב'; ר' חיים משה אלישר, שו"ת משה האיש, ירושלים, תרפ"א, בהשמטה לאור"ח דף קע"ח, א-ב; ר' יעקב חיים סופר, כף החיים על שו"ע אור"ח ח"ה, ירושלים, תשכ"ה, סימן ת"ג, ס"ק ה"ט; רי"י וייס, שו"ת מנחת יצחק, ח"ב, סימן קי"ז; וראה מאמרו של ד' סופר, אור הדרום, הקובץ התורני האוסטרלי, חוב' ו', קיץ תשמ"ט, עמ' 5-15, וראה עוד מה שבידרנו בעמ' 217 הע' 520.
- 107 ראה מה שציינו בנושא זה בעמ' 15 הע' 74.
- 108 שו"ע הרב לדש"ז מלאדי, אור"ח תקט"ז, ר'. [וכן במשנ"ב שם ס"ק ר' (ו'אוושא מילתא" - בלשון האחרונים בעקבות דש"י - הוא כינוי אחר לאיסורי "עובדין דחול", ראה להלן עמ' 229-231)].
- 109 להלן עמ' 104.
- 110 תשובת גאון, להלן עמ' 113.
- 111 שערי שמחה לרי"ץ גיאת, להלן עמ' 114.
- 112 רש"י ביצה כ"ח, א' ד"ה "בידא שרי", להלן עמ' 114 והשווה שם, בהמשך הדברים, הע' 168 בהפניה לרשב"א, ומשנ"ב סימן ת"ק ס"ק ט"ו ושער הציון שם.
- 113 הרא"ש, ביצה פרק ג', סימן א'. להלן עמ' 184.
- 114 תוס' שבת, צ"ה, א', ד"ה "והרודה". וראה בענין זה: ר"מ סופר, שו"ת חתם סופר, ח"ו, סימן צ"ח; רי"א ספקטור, שו"ת באר יצחק, חלק אור"ח, סימן י"ג.
- 115 ר' יצחק בר ששת, שו"ת הריב"ש, סימן קפ"ד; וראה שו"ע אור"ח, שכ"א, י' ור' יוסף חיים, שו"ת רב פעלים, ח"א, אור"ח, סימן ל"ט.
- 116 ר' יוסף חיים, שם. וראה גם הדיון אצל ר"א ולדינברג (וכן לענין עשיית הלבן) שו"ת ציץ אליעזר, ח"ג, סימן כ"ט.
- 117 רבצ"ח עוזיאל, שו"ת פסקי עזיאל בשאלות הזמן, סימן כ"ו.
- 118 להלן עמ' 189-190 וחתם סופר עמ' 194 הע' 403.
- 119 רשב"א, להלן עמ' 189 והע' 386.
- 120 רא"ח נאה, קצות השלחן, להלן עמ' 189.
- 121 להלן עמ' 232-238. והשווה: שו"ת ציץ אליעזר, ח"ג, סימן י'.
- 122 רש"י ביצה כ"ה, ב', ד"ה "אין הסומא". ולהלן עמ' 229. תוספתא ביצה ג', י"ז, ומ"ש להלן בעמ' 105 על דברי ר"ש ליברמן.
- 123 תוספתא, שם; בבלי ביצה, ל"ג, א' (וראה ר"ח שם) ולהלן עמ' 105 בדברי ר"ש ליברמן.
- 124 להלן עמ' 229, רש"י ביצה כ"ח, ב' ד"ה "מהו להראות"; ר"בית יוסף" וב"ח על טור אור"ח סימן תצ"ח ד"ה "אין מראין". וראה עוד בענין זה שו"ת אדמת קודש, אור"ח, סימן י"ב.
- 125 כך היא דעת הירושלמי ע"פ מה שפירשו: הרד"ל, ביאורי הירושלמי, לשבת י"ד, ג', עמ' 58. להלן עמ' 53 הע' 14, ובעקבותיו ר"ח אלבק בהשלמות למשנת שבת י"ד, ג'; רי"ד גילת, משנתו של ר' אליעזר בן הורקנוס, ירושלים, תשכ"ח, עמ' 136; ר"א גולדברג, פירוש למשנה מסכת שבת, ירושלים, תשל"ו, עמ' 266-267.
- 126 בית יוסף, אור"ח, שכ"ח, ד"ה "ומ"ש שכל אחד" בדעת הרמב"ם. וראה להלן עמ' 103 הע' 113, ועמ' 230 הע' 7.
- 127 תוספתא שבת י"ד, (ט"ו), ג', ור"ש ליברמן שם בביאור הקצר לשו" 14, ותוכ"פ שם עמ' 229. וכן הבאת הבשר השחוט במוט בברייתא ביצה כ"ה, א' ורש"י שם בד"ה "יביאנה", ראה להלן עמ' 229, וכן עמ' 115 בלשון הר"ח(?).
- 128 ר"ע יוסף, שו"ת יביע אומר, ח"א, אור"ח, סימן ל'.
- 129 להלן עמ' 185-188.
- 130 להלן עמ' 188 הע' 380: רבצ"ח עוזיאל, שו"ת פסקי עזיאל בשאלות הזמן, סימן י"ט.
- 131 תוספתא ביצה ג', י', ור"ש ליברמן בביאור הקצר שם עמ' 295 לשו" 34.

הצעות להגדרת קבוצת האיסורים הכלולה בקטגוריה של עובדין דחול

כמדומה שנסיון ראשון להגדיר בצורה שיטתית את המכנה המשותף של האיסורים הרבים המשוייכים בהלכה לקטגוריה של "עובדין דחול" נמצא בדברי הר"י יוסף תאומים. בחיבורו "פרי מגדים", בחלק "אשל אברהם" לסימן ש"ז ס"ק ט"ז¹⁵³ מחלק הוא חלוקה יסודית ומרכזית - שנודעה לה גם השפעה על מסכמי

- 132 מן החת"ס ואל"ך, ראה להלן מעמ' 197. לטענת החת"ס יש בנסיעה זאת משום הפרת צו השבתון, שכן גופו נע ונד ואינו נח.
- 133 ר"מ פיינשטיין, שו"ת אגרות משה, חלק יו"ד א', סימן מ"ד.
- 134 שו"ת מהרש"ם, חלק ו', סימן ל"ג, אך ראה דא"ח נאה, קצות השלחן, ח"ו, דף כ"ה (מובא גם שם, חלק ח', עמ' נח, ב"בדי השלחן" סוף אות ל"ב); ר"ע יוסף, שו"ת יביע אומר, ח"ג, אר"ח, סימן כ"א.
- 135 רח"ש שמלקא, שו"ת בית יצחק, במפתחות לחלק יו"ד, לחלק ב' סימן ל"א; די"י וייס, שו"ת מנחת יצחק, ח"א, סימן ק"ט; שם, ח"ב, סימן ט"ז.
- 136 הראי"ה קוק, שו"ת אורח משפט, ירושלים, תשל"ט, סימן ס"ז.
- 137 לבוש, אר"ח, סימן שכ"ד; ר' רפאל מייזליש, תוספת שבת, על שו"ע אר"ח סימן שכ"ד, ס"ק ב' (מהדורת ר' אשר אנשיל עקשטיין, ח"א, ברקלין תשנ"א, עמ' שצ"ו).
- 138 ר' יצחק בד ששת, שו"ת הריב"ש, מהד' רי"ח דייכש, ירושלים, תשכ"ח, סימן רכ"ו, וכן שם סימן ש"כ.
- 139 ר' משה איסרליש, שו"ת הרמ"א, סימן ע"ט; ר"י אסאד, שו"ת יהודה יעלה, ח"א, אר"ח, סימן ס"ט. וראה גם: ר"א גולדברג, פירוש למשנה מסכת שבת, עמ' 400, שכתב כך מדעתו ולא הזכיר המקורות הללו, אך צירף לכך עוד פעולה הנזכרת שם במשנת שבת כ"ד, ג': גיבול המים במורסן.
- 140 ר"י עייאש, שו"ת בית יהודה, אר"ח, סימן ג' ע"ש.
- 141 ר"א ולדינברג, שו"ת ציץ אליעזר, ח"ז, סימן כ"ח, תולה זאת בדברי ר"י איסקאפא, ראש יוסף, הלכות ראש השנה, סימן תקפ"ה, בהגהות הטור שם, ע"ש.
- 142 לכן כתב המג"א על השו"ע אר"ח סימן של"ח ס"ק ט' ש"נהגו לעשות האיסוקי של כסף דאל"כ (= דאם לא כן) מיחזי כעובדא דחול". וראה עוד רי"מ הכהן, משנ"ב, שם ס"ק כ"א ורי"י וייס, שו"ת מנחת יצחק, ח"ג, סימן ל"ג.
- 143 שו"ת פני יצחק לר' יצחק אבולעפיא (ארם צובא-ליוורנו - איזמיר, תרל"ה-תרמ"ח, דפוס צילום ירושלים תשמ"ח) חלק ה', אר"ח, סימן א', מייחס זאת לר"ן שבת, פ"ו, על המשנה ו', ב', "לא יצא האיש בסנדל המסומר" וכו' (דפו וילנא, כ"ז, א') ד"ה "שריון", וכן ר"ע הדאיה, שו"ת ישכיל עבדי, ח"ג, ירושלים, תרצ"ט, אר"ח, סימן י"ב, סעיף ג', אות ד'. אבל הר"ן רק אומר כי אסור לצאת בכל הנ"ל כיון ש"נראה כיוצא למלחמה". וכן הר"ע ברטנורא על המשנה שם ד"ה "מגיפין".
- 144 רי"י גויבירט, שמירת שבת כהלכתה, ירושלים, תשל"ט (מהדורה חדשה) פרק י"ב סעיף י"ז עמ' קכ"ב בהע' נ' בשם רש"י אורבך שעורר ספק בענין זה, וראה גם: ר"ע יוסף, שו"ת יביע אומר, ח"ה, אר"ח, סימן ל"ג.
- 145 ר' יואל סירקיש, בית חדש על טור אר"ח, סימן של"ז ד"ה "ומ"ש דבה"ג התיר" (וראה מ"ש להלן עמ' 29 והע' 169; רי"מ הכהן בביאור הלכה על השו"ע סימן של"ז ד"ה "הקלים" (ועל "זילותא דשבת" ראה לעיל עמ' 229-231); רי"י וייס, שו"ת מנחת יצחק, ח"ה, סימן ל"ט.
- 146 ר"י תאומים, פרי מגדים על אר"ח סימן שכ"ז, באשל אברהם אות א'; רי"מ הכהן, משנ"ב, ש"ג ס"ק פ"ז; ר"מ פיינשטיין, שו"ת אגרות משה, אר"ח, ב', סימן ע"ח.
- 147 ר"י ליפשיץ, כלכלת שבת, סוף מלאכת מלבן, אות י"ג (משניות עם נ"א פירושים הוצאת תורה לעם, ירושלים, תש"ך, סדר מועד, ח"א, דף ד', א').
- 148 שו"ת מנחת יצחק, ח"ה, סימן ל"ט.
- 149 שו"ת מנחת יצחק, ח"ג סימן מ"ה; שם, סימן נ'.
- 150 דא"ח נאה, קצות השלחן, ח"ז, ירושלים, תשי"ג, סימן קל"ח, בבדי השלחן אות ל', עמ' צ"ט, וראה ר"א ולדינברג, שו"ת ציץ אליעזר, ח"ז, סימן ל'.
- 151 רי"א הרצוג, שו"ת היכל יצחק, אר"ח, סימן ל"ד.
- 152 שם, סימן ע"א. אך מוצא בזה עוד טעמים לאיסור. וראה עוד: שו"ת ציץ אליעזר, ח"ד, סימן כ"ז; ר' שאול ישראל, ברקאי, קובץ ה', תשמ"ט, עמ' 157-152, ותגובות על כך: שם, קובץ ו', תשי"ן, עמ' 286-290.
- 153 הרי"י תאומים נולד בסטריץ שבגליציה ב-1727, ונפטר בפרנקפורט ב-1792. "פרי מגדים" חלק אר"ח נדפס לראשונה בשנת 1787 בפרנקפורט, ולאחרונה נדפס בכל מהדורות הנפוצות של השולחן ערוך. כנראה קדמו למהדורה זו כמה מהדורות

ההלכה האחרונים - בין הקטגוריות השונות של איסורי חכמים בשבת. וכך הוא כותב:
"...והוי יודע, בשבת יש שאסרו חז"ל משום שלא יבוא לידי מלאכה דין תורה. והוא נקרא
שבות, (= ולדוגמה:) אמירה לעכו"ם (= שבות) אטו יעשה בעצמו. וזה לא הותר אף
במצוה - אם לא שבות דשבות... אבל מה שאסור משום ממצוא חפצך ודבר דבר שאין בו
ליתא דמלאכה כמ"ש הרמב"ם ז"ל (= ב) פרק כ"ד מהלכות שבת הל' א' התירו במצוה.
ויש שאסרו משום עובדין דחול, והיינו הך".

יש לשים לב: הביטוי "היינו הך" כאן אינו מכוון לומר כי "עובדין דחול" הוא שם נרדף לאותה קטגוריה
הקרויה אצל הרמב"ם "ממצוא חפצך",¹⁵⁴ אלא כוונתו לומר כי על קטגוריות איסורים אלו חל הכלל
המתירן לצורך מצוה, ושלא כמו בנוגע לאלו הכלולים בקטגוריה הראשונה שנזכרה, איסורי ה"שבות".
אך הוא מוסיף:

"ומיהו יש עובדין דחול משום מלאכה, (= כגון) תולין משמרת (= שנאסר משום) שיבוא
לשמר, (= כמו שכתב) רמב"ם ז"ל פרק כ"א הל' י"ז: (= וכן אסור לתלות את המשמרת
כדרך שהוא עושה בחול) שלא יבוא לשמר".

לפי דעתו, אם כן, יש לחלק בין שני סוגי גזירות המכונים "עובדין דחול". ישנן גזירות השייכות
לקטגוריה של "עובדין דחול", הדומות לגמרי לקטגוריה המכונה "ממצוא חפצך". קבוצה זאת של הלכות
השייכות לקטגוריה של "עובדין דחול" לא נאסרה ע"י חכמים משום החשש שמא יבוא לעשיית מלאכה מן
המלאכות, אלא מחמת היותה פעולה סקולארית, בדומה לקטגוריה של "ממצוא חפצך".
אך קבוצה אחרת של הלכות הכלולה גם היא בקטגוריה של "עובדין דחול" נגזרה אך ורק על פי
הקריטריון של "שמא יבוא לידי מלאכה".
הר"י תאומים אף מוסיף ומעלה מסקנה הלכתית, הקיימת, לפי דעתו, אך ורק בקבוצה אחת של איסורי
"עובדין דחול":

"ובמגיד משנה הגרסא בגמרא דף קל"ח ע"א חייב מכות מרדות (= מדרבנן), יעו"ש
(= יעוין שם) ובפרק א'... (= בהלכות שבת כתב הרמב"ם) כל מקום שנאמר העושה
פטור לוקה מכות מרדות, והוא הרחקה ממלאכה, וכל מקום שנאמר אין עושין כך וכך
וכו' (= מכין אותו מכות מרדות). מדכתב (= הרמב"ם) הרחקה ממלאכה משמע - הא
ממצוא חפצך ודבר דבר שהוא לא משום לתא דמלאכה אין לוקה... כללו של דבר, מכות
מרדות לא שייך אלא היכא שיש חיזוק לדבר תורה, לא כה"ג (= כהא גוונא, כלומר,
במקרי הגזרות משום "ממצוא חפצך" ו"עובדין דחול" שלא נגזרו כ"חיזוק לדבר תורה")"

קודמות שהיו תחת יד המחבר, ראה על חיבור זה ח' טשרנוביץ, תולדות הפוסקים, ח"ג, ניו יורק, תש"ח, עמ' 198, ומה
שפרסם ר"ד מרגליות מכ"י אוק' בסיני, כרך כ"ז, עמ' שנ"ד.
ממטרותיו המוצהרות של המחבר ליצור מערכת מסודרת של כללים ומבואות לכל נושא הלכתי בו הוא עוסק, על תכונה
מיוחדת זאת ומעלותיו של הספר ראה טשרנוביץ, שם, עמ' 193-201. גם בדבריו בנוגע ל"עובדין דחול" ניכרת סדרנותו
ותשומת ליבו לעקרונות השונים המונחים בלשוניתיהם של הראשונים.
154 על קבוצת איסורים אלו בדברי הרמב"ם ראה מ"ש בעמ' 194-190.

ברם, כמה שאלות מטרידות אותנו, בבואנו לבחון הגדרות אלו שהציע הר"י תאומים:
 א. הבחנה זאת בין שני סוגי "עובדין דחול" אין לה במה שתיאחז במקורות שלפנינו, כפי שיתבאר להלן.
 בתלמודים אין אנו מוצאים כל התייחסות לקטגוריה זאת כקטגוריה העוסקת ב"גזירות שמא". את הקישור
 בין ה"גזירות שמא" לאיסורים אלו מוצאים אנו אך ורק אצל הרמב"ם בחיבורו, בשעה שאצל ראשונים
 רבים - כגון רש"י - סוג זה של "עובדין דחול" (= כשהמדובר הוא באותם מקרים בהם הסביר הרמב"ם את
 האיסור משום ה"גזירה שמא") לעולם מוסבר כאיסור על פעולות סקולאריות ללא קשר לאיסורי המלאכה.
 ואם כן, אנו סבורים, שאין זה נכון מבחינה מתודית ליטול את שתי הדעות החלוקות ולהכריז עליהן כי
 משקפות הן סוגים שונים של איסורים.¹⁵⁶

ב. גם אם נניח כי מקבלים אנו הבחנה זאת, יקשה עלינו להבין מה נשתנו איסורי "עובדין דחול" שנגזרו
 משום ל"ט המלאכות משאר איסורי שבות שנגזרו מחמת ל"ט המלאכות גם הן. מדוע קבוצה זאת של
 איסורים קרויה "שבות" וחברתה, המכוונת אל אותה מטרה (= כלומר: להוות סייג וגדר לאיסורי
 המלאכות) נקראת "עובדין דחול שנגזרו מחמת מלאכה".
 נסיון נוסף להגדרת מקומה ההלכתי של קטגוריה זאת אנו מוצאים אצל הר"י ישראל ליפשיץ¹⁵⁷
 ב"כלכלת השבת".¹⁵⁸

לאחר שהוא מגדיר את המונחים "אב מלאכה" ו"תולדה" הוא מוסיף:
 "אמנם עובדין דחול... יש בו ג' אופנים, דהיינו, אם שאסרו חכמים הדבר משום דדומה
 לא' מל"ט מלאכות, או משום שמא ע"י כך יבא לעשות מלאכה, או משום טרחה
 יתירתא, וכולן נכללים בשם שבות".

והוא מפרט ומדגים:

(א) כגון בורר שהוא אחד מל"ט מלאכות ותולדתו המזקק משקה משמריו, ואסרו לזקק משקה מזוקק
 בסודרין שיש בהן כעין גומא, מדמחזי כמלאכת משמר, והו"ל עובדין דחול גזירה שמא ישמר (כשבת
 קל"ח א' ורמב"ם פכ"א משבת י"ז). זהו האופן הראשון שזכרנו.
 (ב) ...וכ"כ המדבק פירות יחד חייב משום תולדת מעמר, וכשנתפזרו לו פירות בחצר מלקט על יד ואוכל,
 אבל לא ילקטם יחד לתוך הסל מדעביד עובדא דחול ושמא יכבשם יחד בהסל ויתחייב משום מעמר
 (כשבת קמ"ג ב'). וכ"כ חבילי סיאה וקורנית שיחדם לאוכל קוטם בראשי אצבעותיו ואוכל אבל לא ימלול

155 ועי' גם בדבריו בסימן ש"כ סוף ס"ק י"ט.

156 א. לרשימה המלאה של המקרים דאה הלאה בפרקים העוסקים בשיטת רש"י ובשיטת הרמב"ם.
 ב. על אופיו השמרני של חיבור ה"פרי מגדים" דאה מה שהעיר מ' סמט, הלנת מתים, לתולדות הפולמוס על קביעת זמן
 המוות, בתוך אסופות ג', תשמ"ט, עמ' תמ"ב, הע' 220, ויתכן שהדברים משתקפים גם בסוגייתנו, בנסיונו לשמר את כל
 השיטות הקיימות בכפיפה אחת.

157 1782, אוברצישק (?), 1860, דאנציג.

158 נדפס ב"פתיחה ראשונה" לחיבורו "תפארת ישראל" על המשניות בתחילת סדר מועד ("דבר בעתו") לראשונה בדאנציג
 1844, ומאז במהד' ששה סדרי משנה רבות.

הרבה יחד כעובדין דחול שיבא לדוק וחייב משום דש (כשבת קכ"ה). וכ"כ אסור לשרות עשבים שהן מועילין לרפואה,¹⁵⁹ אף שהן ג"כ מאכל בריאים, ומותר לאכלן בשבת, עכ"פ שרייתן הוא כעין מתקן דבר לרפואה, והו"ל עובדין דחול, גזירה שמא יבא לשחק סממנים לרפואה וחייב משום טוחן (שבת דק"מ ע"א).

(ג) וכ"כ מפנין ד' וה' קופות של תבואה ושל קש מפני האורחים ולא יותר משום טרחא יתירתא (שבת קכ"ו ב'). וכ"כ המביא כדי יין וכדומה לא יביאם בסל או בקופה, ודדרו באגרא לדרו באכפא וכו' משום טרחא (כביצה ל ע"א). כל זה מהאופן הג' שאמרנו וכו'.

גם הר"י ליפשיץ מחלק איפוא את המקורות בדומה לר"י תאומים ב"פרי מגדים" לשני סוגים מרכזיים: "עובדין דחול" שנגזר כגדר ל"ט המלאכות (סוג איסורים זה נחלק אצלו לשניים בעקבות הרמב"ם שבת, כ"א, א': אלו שנגזרו מחמת דמיון למלאכות, ואלו שנגזרו מחמת ה"גזירה שמא"), ו"עובדין דחול" שנגזר מחמת היות הפעולות הכלולות בו פעולות של עמל וטרחה יתירה (ואמנם על אף העובדה שאין הוא מגדיר את הסוג השני כפעולות סקולאריות באופן כללי, כמשתמע מדברי ה"פרי מגדים", הרי הוא סבור כי סוג זה לא נגזר מחמת ל"ט המלאכות, אלא אך ורק מחמת אי התאמת הפעולות הכלולות בו לאופיו של היום), וממילא חוזרות ועולות אותן שאלות שהעלינו לעיל כלפי דברי הר"י תאומים.

אך כאן, כמדומה, מגיעה מגמת ההרמוניזציה של האחרונים לשיאה, שכן הר"י ליפשיץ, שלא כר"י תאומים, המשיך את כיוון ה"איחוד" בין שיטות רש"י והרמב"ם, והסיק מכך מסקנה מפליגה, שכמדומה, לא עמדו עדיין על חריפותה. לשיטתו "שבות" ו"עובדין דחול" הנם בעצם שמות נרדפים לקטגוריה אחת של הלכות, הכוללת בתוכה שלוש קבוצות של איסורים.

ואכן, הנתונים, שעמדו לנגד עיניו של הר"י ליפשיץ, חייבים היו להוביל כל מי שיחפוץ ליישב את שיטותיהן השונות של רש"י והרמב"ם למסקנה קיצונית זאת. זאת מכיון שלא ניתן לומר כי "עובדין דחול" הינה קטגוריה איסורים נפרדת מאיסורי ה"שבות", או אפילו קבוצה נפרדת של הלכות בתוך איסורי ה"שבות", כאשר אנו רואים לנגד עינינו כי הרמב"ם משלב את כל מקורות "כדשע"ב" בתוך ה"שבותים" (בצורה חופשית לחלוטין, ובלא שהוא מצרפם בסדר הגיוני זה לזה כקבוצה אחת) שנגזרו, כפי שהוא מקדים בראש פרק כ"א שם, מחמת דמיון או מחשש שיגע, העושה, באיסורי המלאכות עצמן.¹⁶⁰

משמעותה של התפתחות הלכתית זאת הינה בעצם ריקונו המוחלט מתוכן וביטולו הגמור של המונח "עובדין דחול" מלשמש כשמה של קטגוריה הלכתית, שכן מעתה הרי המדובר הוא אך ורק על איסורי ה"שבות" (= שככינוי הנרדף יקראו לעיתים גם: איסורי "עובדין דחול"). בכך, אכן, אנו מזהים את הר"י ליפשיץ כממשיכה העקבי של שיטת הרמב"ם שתבואר להלן. אם כי, מבחינה אחרת, נכונה דעה זאת גם לשיטת הרמב"ן (עי' ע"כ בהמשך) אלא שהעמדת מרכז הכובד של "עובדין דחול" על הגזירות שמשום המלאכות היא כדעת הרמב"ם.

¹⁵⁹ למד זאת מאיסור שריית החלתית, וראה מ"ש בעמ' 59.
¹⁶⁰ על כך ראה באריכות בדברינו על שיטת הרמב"ם בעמ' 75-94.

מחלוקה זאת לג' קטגוריות הושפעו פוסקים רבים שהעתיקוה, לעיתים מבלי להבין את משמעותה האמיתית בנוגע למעמדם של איסורי "עובדין דחול".¹⁶¹

נסיון עצמאי בכיוון זה עשה מאוחר יותר הר' משה פיינשטיין, כשהופנתה אליו שאלת חכם שנבון בכך: "הריב"ש...אסר לגרור גבינה במורג חרוץ, האם מותר לחתוך גבינה או ביצים בכלים המיוחדים לכך, ובכלל מה הם הכללים של עובדא דחול?" והוא משיב:¹⁶²

"...ועובדא דחול הוא... שהמלאכה נעשית עי"ז טובה כמלאכה קבועה דעושין בחול,

ולא ניכר ענין עשיית ארעי שנעשית בלא קפידא כל כך על המלאכה שתעשה יפה".

כלומר, הוא מכיר אך ורק את הפירוש השלישי כפירוש מתאים לאיסורי קטגוריה זאת, אלא שהוא מרחיבו קצת, בהכלילו באיסור זה גם פעולות שלא ניכר כי אינן מיועדות לימים רבים.

ר"מ פיינשטיין מתייחס אך ורק למקורות המצויים בשו"ע ובנושאי כליו כעוסקים ב"עובדין דחול" (וגם מן המקורות הספרותיים הללו אינו מונה את כולם, ראה במקורות לטבלה דלעיל). ואלו הן הפעולות הכלולות לפי הסברו בקטגוריה זאת (הציון לפי מספרי הפעולות בטבלה): 39, 9, 29, 69, 18, 25.

"...לקיטת פירות...זהו ודאי המלאכה שעושין בלקיטת פירות להטמינן שמלקטן לסל וקופה, וגם מן השדות עושיין כן".

"...ולבקע עצים ביו"ט שאסור...בקרדום ובמגרה ומגל פרש"י בביצה דף ל"א דהן כלי אומן ונראה כעושה בו מלאכה עיי"ש, וזהו עובדא דחול, דליו"ט יש לו לעשות באופן הניכר שהוא עראי לצורך עתה".

"ולכבד הבית במכבדות העשויים מקסמים שמשתברין קסמיהן, אף שהוא באופן שלאו פ"ד (= "פסיק רישא"), הוא עובדא דחול...דעצם הכבוד הוא עובדא דחול, שבע"ש (= שבערב שבת) צריך לנקות הבית לכבוד שבת, ורק כשנעשה ע"י האכילה שהתינוקות לכלכו הרצפה שמותר מטעם דהו"ל (= דהוי ליה) כגרף של רעי, שאין לזה צורך אלא בכבוד...וע"י שישברו הקיסמין הרי יוסיף זה מלאכה שבחול לא אכפת ליה, כיון שעיי"ז יעשה מלאכה יפה כשיגמור, שלכן הוא עובדא דחול - דאינו חושש למה שיעשה יותר מלאכה מאחר דתהיה יפה ביותר".¹⁶³

161 ראה גם מ"ש עתה על כך דש"ז גרוסמן, הלכות המועדים, דיני יום טוב, בני ברק, תשנ"א, בעמ' י"ד-ט"ו, הע' 25, שניסה ליצור חלוקה אחרת, מרובעת, על בסיס דברי הר"י ליפשיץ.

162 שו"ת אגרות משה, או"ח ח"ד, סימן ע"ד ס"ק ג'.

163 כפי הנראה כוונת הר"מ פיינשטיין בפסקה זאת לומר ששבירת הקיסמים במטאטא - היא זו המוכיחה שהטיאטוא במקרה הנ"ל אינו פעולת ארעי, ולכן נאסר משום "עובדין דחול".

"והא דאין מגרדין בכלי העשוי לכך... הא מגרדת הוא כלי לנקות כשהוא מלוכלך, כדחזינן שזה אמר רשב"ג ואיפסק כן, ולנקות עצמו מחוייב כל אדם בע"ש (= בערב שבת) לכבוד שבת, ולכן אינו יכול לנקות עצמו במגרדת כשהוא רק מלוכלך מעט, אף שבחול לוקח זה אף כשאינו מלוכלך - אסור בשבת, שהרי הוא ממש עובדא דחול.¹⁶⁴ אבל לא אסרו כשאירע שנתלכלך אולי משום דלא שכיחא, או שהניקוי עדיף".

"ורדיית הפת בשכח פת בתנור, שלא ירדה אפילו הג' סעודות במרדה אלא בסכין...הרי זה ממש מעשה המלאכה, אבל שם א"צ (= אין צריך) לאסור מצד עובדא דחול, דהא יש לאסור כדרך המלאכה בלא זה, ולהתיר רק בשינוי".

דבריו אלו של הר"מ פיינשטיין דחוקים מאוד, ומכמה טעמים:

א.לענין לקיטת פירות לא נזכר כלל במקורות שקדמו לו כי מדובר באוספם כדי להטמינם לימים רבים. אמנם ראוי לציין כי בענין זה ישנה מחלוקת בין הראשונים, שממנה יתכן כי נבעו דברי הר"מ פיינשטיין. שיש מן הראשונים שסברו כי מותר לאסוף את הפירות שנתפזרו רק כשאוכלם לאלתר,¹⁶⁵ ויש שהתירו גם באוספם לתוך כסותו וכד'.¹⁶⁶ וכנראה הסיק הר"מ פיינשטיין מן הדעה הראשונה¹⁶⁷ כי טעמו של איסור האיסוף שלא לאלתר הוא שלא יטמינם לימים רבים. אך דוקא מטעם זה ניתן לשדות נרגא בדברי הר"מ פיינשטיין, שכן ברור כי גם איסופם לצורך אותו יום (= לשבת) לא הותר בשאינו אוכלם לאלתר. ב.חידוש זה, המייחס את האיסור לכבד את הקרקע, שנהגו בו בארצות מסויימות, לחשש "עובדין דחול", הוא חידושו של הב"ח,¹⁶⁸ ושם לא נזכר כלל כי טאטוא זה הינו טאטוא של קבע לימים רבים. מלשון הב"ח משתמע כי נוהג מחמיר זה מבוסס על כך שהבריות ראו בקיסמים שמשתברים תוך כדי הטאטוא ענין סקולארי, שאינו תואם את רוח השבת,¹⁶⁹ ובכלל תמוהה טענה זאת, וכי יש טאטוא של קבע לימים רבים?

164 כאן נדמה כי ישנה בדבריו קפיצה לא מודגשת כמעט אל הטעם הראשון, שהרי אינו טוען לענין המגרדת, כלגבי שאר המקרים, שפעולה זאת נעשית דרך קבע ולימים רבים, אלא שפעולה זאת מיוחדת לימי חול ואינה נעשית בדך כלל בשבת.

165 כך משמעות לשון הברייתא בבבלי שבת קמ"ג, ב' "נתפזרו לו פירות בחצר מלקט על יד על יד ואוכל, אבל לא לתוך הסל ולא לתוך הקופה", ובמקבילה בתוספתא שם, ט"ז, (י"ז), ט': "פירות שנתפזרו מלקט אחד ואוכל" (וראה מ"ש להלן בעמ' 41 הע' 52). וכן משמעות לשון הרי"ף שם (דף ס', א', בדפ"ר וילנא) והרמב"ם שבת, כ"א, י"א, שלא שינו לשון הברייתא, וכפי שדייק כבר הר"ה יהושע בועז ב"שלטי הגבורים" שם אות ב', ואחריו הגר"א בביאורו לשו"ע, או"ח, של"ה, ס"ק י"ד.

166 כן דעת התוס' בשבת קמ"ג, ב', ד"ה "מלקט", ומשום כך מחקו מן הברייתא את התיבה "ואוכל", וכן סבר הרא"ש בפסקיו שם כ"ב, א', ועי' בביאור הגר"א לשו"ע שם (וראה עוד ע"כ להלן בעמ' 228).

167 שהועתקה בלשון השו"ע או"ח, של"ה, ה'.

168 על הטור סימן של"ז ד"ה "זמ"ש דבה"ג התיר".

169 וזו לשון הב"ח שם בנמקו את המנהג לאסור טאטוא: "...ועוד כיון שנהגו בארצינו לעשות מכבדות מקנים ארוכים דקים, ובשעת כיבוד נשברים בוודאי, ונראה כמזלזלי באיסור שבת, וגם נראה כעובדין דחול" וכי'.

ג.ובולט מאוד הדוחק שבנסיון ההסבר של הר"מ פיינשטיין בדבריו לגבי האיסור להתגרד בשבת ויו"ט. ראשית, תמוהה עד מאוד הקביעה שלו כי גירוד זה נעשה לצורך נקיון, שהרי משנה שלמה היא (שבת, כ"ב, ו') המונה פעולה זאת בין פעולות ההתעמלות והרפואה. והגירוד הוא כעין עיסוי ללא ספק, 170 ואף הטור, או"ח, שכ"ז, שהעתיק הלכה זאת, והתיר- לגרד טיט שעל רגליו (בעקבות דברי רבן גמליאל שבתוספתא שם) לא בא אלא לומר שגירוד שנאסר הוא לעסקי התעמלות ורפואה, אבל לצורך ניקוי הטיט הותר הדבר. ועוד קשה להבין, כפי שציינו, כיצד הוא עובר מן הטעם שפירש בראש דבריו (שלא יעשה פעולות כדרך קבע שלהן, אלא כדרך עראי) אל הטעם המפורט כאן (שלא יעשה פעולה המתאימה לימי החול).

ד.וכן בנוגע לרדיית הפת כותב הוא כי אין בזה איסור משום "עובדין דחול" אלא משום מלאכה, והותרה מלאכה זאת בשינוי. אך גם בזה תמהים אנו עליו, הרי השו"ע העתיק להלכה¹⁷¹ את דעת הר"ן שחלק על הרמב"ן ב"מלחמת ה" לשבת, 172 ובדעת הר"ן מפורשים הדברים, ואין לטעות בהם: אין רדיית הפת אף לא איסור שבות רגיל, אלא היתר, שהוגבל ע"י חכמים לעשייה בשבת בשינוי אם אפשרי הדבר. ובבבלי שבת ק"ז, ב': "תנא דבי שמואל כל מלאכת עבודה לא תעשו - יצתה תקיעת שופר ורדיית הפת שהיא חכמה ואינה מלאכה".¹⁷³

רואים אנו איפוא, עד כמה נדחק פוסק חשוב כר"מ פיינשטיין בנסיונותיו לבאר את המקורות (- וזאת אף מבלי שאסוף לרשימה זאת את כל המקורות המצויים בנושאי כליו של השו"ע -) העוסקים בקטגוריה של "עובדין דחול", מחוסר יכולת להגדירם הגדרה אחת ברורה שתהיה תואמת יפה את כל המקרים שמנה.¹⁷⁴

170 וראה ע"כ ר"ש ליברמן, יוונית ויוונית בא"י, ירושלים, תשכ"ג, עמ' 70-71 הע' 7 ותוכ"פ לשבת עמ' 277 לשו' 42.
171 או"ח, רנ"ד, ה'.

172 על דעות הראשונים הללו ראה בהרחבה להלן בעמ' 154-161.

173 על ברייתא זאת ראה להלן עמ' 148, הדיון שם וההערות.

174 וראה גם ר"י נויבירט, מבוא להלכות שבת, בתוך מנחה ליהודה, ספר היובל לרב יהודה קופרמן, ירושלים, תשמ"ט, עמ' 80-82. ככותרת לפרק ב' שאינו עוסק במלאכות ובתולדות הוא כותב [על סמך דברי הרמב"ם (שבת כ"א, א')]: "נאמר בתורה 'תשבת' שאפילו מדברים שאינם מלאכה חייב לשבות מהן, מכאן סמכו חכמים לאסור דברים הרבה משום 'שבות'. וכוונת חכמים להביא אסמכתא לאיסורי דרבנן, שתהיה לנו מנוחה מן הטורה והעמל. וסיבות שונות לחכמים לאסור דברים שמן התורה הם מותרים...". ומכאן הוא מונה שמונה קבוצות איסורים דרבנן: דברים שנאסרו מפני דמיונם למלאכות, מלאכות שנעשו בשינוי, דברים שנגזרו שמה יבוא מהם לאיסור סקילה, דברים שנאסרו משום "ממצוא חפצך ודבר דבר", דברים שנאסרו משום מראית עין, דברים שנאסרו משום טרחה יתירה בשבת או שמכין לחול, דברים שנאסרו כדי שלא תהיה שבת קלה בעיניו ויבוא לעשותם בעצמו, וקבוצה אחרונה של איסורים: אלו שנאסרו משום שיש בהם משום מעשה חול (= עובדין דחול). לפי דעתו "שבות" הוא שמה הכולל של קטגורית-העל, הכוללת את כל איסורי החכמים בשבת ויו"ט, כשקטגורית-בת אחת מאלו היא הקטגוריה של איסורי "עובדין דחול". אך אין חלוקה זאת מוסכמת על כל הראשונים, ודוקא דעת הר"ן, שהתקבלה בפסקי השו"ע, סבורה כי איסורי ה'שבות' לחוד ואיסורי 'עובדין דחול' לחוד. כמו כן לא מבהירה לנו רשימה זאת. מדוע אנו מוצאים שימוש במונח "עובדין דחול" במקורות רבים ככינוי לפעולות המנויות ברשימה זאת בכל שבעת הקבוצות האחרות (ראה בטבלה לעיל). וראה גם חלוקה דומה לסוגים הללו אצל רמ"ח שלנר, יסודות הלכות שבת, ירושלים, תשכ"ג, עמ' 49-56, אך הוא ער יותר לבעיית הגדרת קטגוריה זאת, ראה שם ההערה בעמ' 49. ברם, לעומת זה י' תשבי (אנצ'י עברית, ל"א, עמ' 425-423) אינו ער כלל לכך, שכן הוא נוקט בחלוקה הבסיסית של הלכות שבת לאבות, תולדות, מוקצה, שבות ועובדין דחול, ומגדיר "איסור שבות" כ"מקיף את כל המלאכות שאסרו חכמים קדמונים לעשות בשבת, ושאינן אפשרות לראותן כ'תולדות' לאב כלשהו, אלא נאסרו מחמת

משום כך, סבורים אנו, כי רק מנקודת מבט הסטורית, במעקב שלב אחר שלב אחר השתלשלות המונח "עובדין דחול" במקורות, ניתן יהיה להבין כיצד התפתחו זה מזה הפירושים השונים. מטרתנו במחקר זה אם כן, אינה לנסות לפרש שוב בדרך אחרת, באופן הרמוני, את כל המקורות העוסקים בקטגוריה של "עובדין דחול", כי אם לסקור באופן ביקורתי, שלב אחר שלב, את המקורות הללו. לאחר הטיפול הראשוני במקורות, הכולל זיהוי ובירור עדי הנוסח השונים, נציע לפני המעיין את אפשרויות הפירוש העולות לטקסט, ונצביע לבסוף, במידת האפשר, גם על המודל הפרשני הנראה לנו יותר מבין האחרים. מחקר זה מתרכז איפוא בניתוח פרשני של הטקסטים הקשורים לקטגוריה של איסורי "עובדין דחול". מבנה העבודה הוא ספיראלי, ובנוי הוא כך, שסיומו של דיון ברובד הסטורי אחד גורר אחריו מיד פתיחת דיון מחודש בגלגוליה של קטגוריה זאת (או המונחים הקשורים בה) ברובד שלאחריו.

שיקולים אחרים". הגדרה רחבה זאת כוללת בתוכה כמובן גם את "איסור עובדין דחול" שהוא מגדירו: "האיסור לעשות כל עשייה של חולין בשבת, כגון התקשרויות עסקיות, סקירת נכסים, משא ומתן - ואף סתם דיבור של חול". יש להעיר עוד על דבריו, כי דיבור של חול משוייך לדעת הרמב"ם לקבוצת איסורי "ממצוא חפצך ודבר דבר" ולא לאיסורי "עובדין דחול", שהוא אינו מקצה להם כלל מקום בפני עצמם. ואם לדעת הרמב"ן, שאכן סבור כי איסורי "ממצוא חפצך" הם חלק מאיסורי "עובדין דחול" מדובר כאן, הרי אין לנו - לדעת הרמב"ן - שתי קטגוריות נפרדות של איסורי שבות ועובדין דחול אלא שתיהן קטגוריה אחת! וראה על כך בהרחבה להלן.

וראה החלוקה המורכבת יותר של הרא"ח נאה, קצות השולחן, ח"ח, ירושלים, תשי"ד, ב"בדי השלחן", שם, עמ' ק"ב ואילך. וראה עוד הגדרתו של ר"ד סופר (במאמרו "BICYCLE RIDING ON SHABBAT AND YOM TOV" הגדפס באור הדרום, הקובץ התורני האוסטרלי, חוב' ו', קיץ תשמ"ט, עמ' 10):

"ACTIVITIES WHICH DO NOT COME UNDER ANY OF THE THIRTY NINE CATEGORIES OF PROHIBITED WORK, BUT ARE NEVERTHELESS DISTINCTLY ACTIVITIES"

(= "פעולות אשר אינן נכללות בל"ט המלאכות האסורות ואעפ"כ אסורות"). הגדרה זו זומה להגדרה שהציע תשב"י לעיל, ואין בה כדי לסייע לנו.